

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TRABLUSGARP CEPHESİ VE AFRİKA GRUPLARI KOMUTANI NURİ PAŞA (KİLLİGİL)

Nejdet KARAKÖSE*

Özet

Etkileri halen günümüze kadar devam eden Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti 10 cephede savaşarak; insan gücü, ekonomik ve askeri bakımdan büyük zararlar görmüştür. Savaşılan bu cephelerden birisi de Trablusgarp Cephesi'dir. Osmanlı Devleti, 18 Ekim 1912'de İtalyanlara verdiği Trablusgarp'ı, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra tekrar ele geçirmek istemiştir. Bu cephenin birinci özelliği; Trablusgarp vilayetinden başka Mısır, Cezayir, Sudan, Nijer ve Tunus sınırlarında da İngiliz, İtalyan ve Fransızlara karşı savaşılmasıdır. İkinci özelliği ise bu cephenin komutanlığını, genç yaşına ve asıl rütbesi Yüzbaşı olmasına rağmen Fahri Ferik Nuri Paşa'nın yapmasıdır. Bu makalede, Birinci Dünya Savaşı'nda Trablusgarp Cephesi'ndeki olaylar ile Afrika Grupları Komutanı Nuri Paşa'nın faaliyetleri anlatıldı.

Anahtar Kelimeler

Nuri Paşa, Şeyh Ahmet, Şeyh İdris, Şehzade Osman Fuat, Trablusgarp.

THE BATTLE FRONT OF TRIPOLI AND THE AFRICAN GROUPS COMMANDER NURİ PASHA (KİLLİGİL) IN THE FIRST WORLD WAR

Abstract

The manpower of the Ottoman Empire has been witnessed great damages in terms of the economic and military perspectives during the activities of the 10 fronts in the First World War whose effects still carry on to the present days. The front of Tripoli was one of them. Within the participation of the First World War, the Ottoman Empire wanted to regain Tripoli, which was captured by Italy on 18 October 1912. The primary characteristics of the Tripoli front based on the wars against the English, Italian and French army waged at the borders of Egypt, Algeria, Sudan Nigerand and Tunis aside from the province of Tripoli. As for the next characteristics, the commander position of this front carried out by the Honorary Lieutenant General Nuri Pasha in spite of his young age and bearing the military rank as captain. In this paper, the facts at the front of Tripoli and activities of Nuri Pasha, the African Groups Commander, are presented.

Key Words

Nuri Pasha, Sheikh Ahmet, Sheikh İdris, Prince Osman Fuat, Tripoli.

GİRİŞ

1911- 1912 Osmanlı- İtalyan Savaşı sonunda 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Ouchy Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, Trablusgarp Vilayetini İtalya'ya verdi. Trablusgarp halkı Ouchy Antlaşmasından ve Osmanlı askerinin bölgeyi terk etmesinden hoşlanmadılar. Antlaşma şartlarını kabul etmektense mücadeleye devam etmeyi ve gerekirse ölmeyi kabul ettiler.

Ouchy Barış Antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra Osmanlı Hükümeti barış haberlerine karşı tepkiyi hafifletmek için Şeyh Ahmet Senusi¹ (Seyit Ahmet)'ye hediyeler gönderdi. Hediyelere karşı memnuniyetini belirten Şeyh Ahmet, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirdi. Mücadelenin devamı için silah ve mühimmat yardımının devam etmesini istedi.

Osmanlı Hükümeti, Trablusgarp Vilayetindeki muntazam kuvvetlerini çekmesine rağmen, yerli kabileler bölgede kalan bir kısım Türk subay ve erleri ile İtalyanlara karşı mücadeleye devam etmişlerdir. İtalyanlar, Türk subaylarının gidişini fırsat bilerek işgal ettikleri alanları genişletmeye gayret göstermelerine rağmen, Şeyh Ahmet'in İtalyanlara karşı mücadelesi ve onlara büyük zayıat vermesi, kendisinin ününü artırmıştır.

Şeyh Ahmet İtalyan baskısından başka salgın hastalık, kuraklık ve kıtlıkla da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca, Enver Bey'in gönüllü subay ve askerlerinden kalanların başında bıraktığı Mısırlı Osmanlı subayı Binbaşı Aziz- el Mısıri'nin (Aziz Ali Bey) İstanbul'dan aldığı iddia olunan emre uyararak, pek çok Osmanlı askerini, paranın ve topların çoğunu alarak Mısır'a çekilmesi, kendisini mücadelesinde zor durumda bırakmıştır².

Osmanlı Devleti 2/3 Kasım 1914'te Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa katıldıktan sonra, Padişahın 11 Kasım 1914'te Halife sıfatıyla Mukaddes Cihat ilan etmesine ilk iştirak eden yine Trablusgarp'taki Müslümanlar olmuştur. Zira Fizan'da başlattıkları ayaklanma ile İtalyanlara büyük zayıat verdirerek İtalyan garnizonlarını ele geçirmişlerdir. Bölgedeki İtalyan komutanı Albay Miyani kalan kuvvetleriyle Mısır'a çekilmek zorunda kalmıştır³. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'ya savaş ilan etmesine

¹ **Seyit Ahmet Şerif es Senusi**; Türk – Libya müşterek tarihinin son safhasında, en seçkin ve daima saygıyla anılmaya layık büyük bir şahsiyet olarak geçmiştir. 1873 yılında Çağbub'da doğdu. Babası Es-Seyit Muhammet Şerif, Senusi ailesinin en büyüğü olan Es-Seyit Muhammet Bin Ali-es Senusi'nin ikinci oğlu idi. Kendisinden başka dört erkek kardeşi daha vardı. Senusi tarikatının lideri olan amcası Es-Seyit Muhammet-el-Mehdi'nin 1902 yılında ölmesinden sonra yerine geçmesi icap eden oğlu Es- Seyit Muhammet İdris'in henüz küçük yaşta olması nedeniyle geçici olarak, Senusilerin başına geçti. Seyit Ahmet, orta boylu, dinç, koyu esmer, azimli ve kararlı, karşısındakine güven ve saygı telkin eden bir yapıya sahipti. 1911 yılından itibaren İtalyanlarla, 1915 yılından itibaren de İngilizlerle savaştı. Savaşın sonlarına doğru İstanbul'a gitti. Padişah Vahdettin'e kılıç kuşandırdı. Mondros Mütarekesinden sonra Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitti. Türkiye Büyük Millet Meclisi onu Irak Tahtına aday olarak ilan etti. Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi terk ederek Medine'ye gitti ve orada 10 Mart 1933 yılında vefat etti. Bkz. Celal Tevfik Karasapan, **Libya Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960, s. 226-227.

² Celal Tevfik Karasapan, **age.**, s. 218- 222; Lisa Anderson, **The State and Social Transformation in Tunisiaand Libya, 1830 – 1980**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989, s. 191 -192; Philip H. Stoddart, **Teşkilât-ı Mahsusa**, (Çev.: Tansel Demirel), Arba Yayınları İstanbul 1994, s. 79- 80.

³ Celal Tevfik Karasapan, **age.**, s. 222; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VI ncı Cilt, **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleeri ve Libya Harekâtı, 1914 – 1918**, Gnkur. Basimevi, Ankara, 1978, s. 628 -632.

rağmen; savaşın başında tarafsızlığını koruyan İtalya'ya karşı savaş ilan etmemiştir. Fakat yerli kuvvetleri desteklemek üzere Trablusgarp'a subay kafileri göndermiştir. Mücahitler bu destekle İtalyanlara karşı büyük başarı sağlamışlardır.

Almanların Süveyş Kanalı'na harekât yapılarak İngiliz Ordusunun burada tutulması, isteklerine karşılık olarak Osmanlı Harbiye Nazırlığınca Kanal Harekâtının yapılmasına karar verildi. Enver Paşa, Süveyş Kanalı istikametinde yapılacak taarruzla koordine olarak, İngiliz kuvvetlerini bölerek Kanal yönünde yapılacak taarruzun yükünü hafifletmek amacıyla; Şeyh Ahmet'in de Sollum üzerinden Mısır'a taarruz etmesini istiyordu. Şeyh Ahmet ve kuzeni Şeyh İdris⁴ Mısır'a saldırma fikrine karşı idiler. Enver Paşa tarafından kardeşi Yüzbaşı Nuri Bey⁵ (Nuri Paşa- Killigil), Fahri Ferik rütbesiyle ve olağanüstü yetkilerle Afrika'daki kuvvetlerin başına gönderilerek, Şeyh Ahmet'in Mısır istikametinde taarruz etmesi sağlanmıştır. Nuri Paşa'nın yetki alanı Trablusgarp'tan başka Mısır batı hududu, Sudan, Fizan, Tunus, Cezayir sınır bölgelerini de kapsıyordu.

Nuri Paşa'nın Şeyh Ahmet ile birlikte Mısır batı hududunda İngilizlerle çatışması Şubat 1915'ten Mart 1917'e kadar devam etti. Sonuçta İngilizler mağlup edilemeye de büyük kuvvetlerini Mısır batı hududunda ve Nil vahalarında tutması sağlandı.

İtalya, 26 Nisan 1915 tarihinde imzaladığı antlaşma ile kendisine daha fazla toprak vermeyi vaat eden İtilaf Devletleri safında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Bilhassa İngiltere'nin baskıları sonucunda 24 Mayıs 1915'te Avusturya'ya; 20 Ağustos 1915'te ise Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti⁶. Savaş ilan ettikten sonra İtalya'nın Anadolu sahillerine herhangi bir taarruz olmadı. Sadece İtalyan donanması Akdeniz ve Ege sahillerinde abluka uyguladı. Alman denizaltıları sebe-

⁴ **Seyit İdris**; Seyit Ahmet'in amcasının oğludur. 12 Mart 1890 yılında Cağbub'da doğdu. Babası Mehdi es-Senusi 1902'de vefat ettiğinde henüz 12 yaşında olduğu için tarikatın şeyhlik makamına amcasının oğlu Ahmet Şerif es-Senusi geçti. Seyit Ahmet'in İstanbul'a girmesinden sonra Osmanlı Devleti, İdris'i onun halefi olarak kabul etti. İdris tarikatın başına geçince İtalyan ve İngilizlerle anlaşma yoluna gitti. Seyit İdris 1922'de ülkesini terk ederek Mısır'a gitti. İtalyanlarla mücadeleyi Ömer Muhtar sürdürdü. Ömer Muhtar da 1931 yılında İtalyanlar tarafından yakalanıp idam edildi. Seyit İdris 1943 yılında İngilizlerin izniyle ülkesine döndü. 25 Kasım 1950 yılında Libya Kralı ilan edildi. 25 Aralık 1951'de de Bağımsız Libya Krallığı kuruldu. 01 Eylül 1969 yılında Albay Muammer Kaddafi'nin başında bulunduğu 62 subay tarafından devrildi. İhtilal olduğunda Türkiye'de bulunuyordu. Mısır'a geçti ve buranın vatandaşı oldu. 25 Mayıs 1983 yılında Kahire'de vefat etti. Seyit İdris, zayıf bünyeli, ince zekâlı, uzak görüşlü, savaş yapabilecek cesareti olmayan mutedil bir kişiliğe sahipti. Bkz. **İslam Ansiklopedisi, Cilt 21**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 481- 483.

⁵ **Nuri Paşa (Killigil)**; (1890- 1949); Enver Paşa'nın kardeşi ve Halil Paşa'nın yeğenidir. 23 Nisan 1306 (1890) yılında Manastır'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Manastır'da yaptıktan sonra Kuleli Askeri Lisesine; daha sonra Harp Okuluna girdi. Harp Okulunda 1325- 7 sicil numarası ile piyade teğmeni olarak mezun oldu. Makedonya'daki 3. Ordu ve İstanbul'daki Padişahın Maiyyet Bölüğündeki görevlerinden sonra gönüllü olarak 1911 yılında Trablusgarp'a gitti. Balkan Harbine katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile Enver Paşa tarafından Afrika Grupları Komutanı olarak tekrar Trablusgarp'a gönderildi. Burada yerli kuvvetleri teşkilatlandırarak İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetleriyle savaştı. Savaşın sonlarına doğru Kafkas İslam Ordusu Komutanı yapılarak, Azerbaycan'da ve Dağıstan'da Ermeni, Rus ve İngiliz kuvvetleriyle savaştı. Mondros Müteahhesinden sonra İngilizler tarafından tutuklandı. Batum'daki hapisneden kaçarak Dağıstan'a ve Karabağ'a gitti. Burada Bolşevik Kuvvetleriyle çarpıştı. Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye iştirak etti. Daha sonra Almanya'ya gitti. Türkiye'ye döndükten sonra ticaretle uğraştı. Zeytinburnu ve Sülüce fabrikalarını kurarak silah ve mühimmat imal etti. İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyet toprakları üzerinde bağımsız Türk Devletleri kurmak ve Türk asıllı esirlerden ordu kurmak için Almanlarla görüşmeler yaptı. Fakat başarılı olamadı. 2 Mart 1949 günü sebebi bilinmeyen bir patlama yüzünden fabrikası yok oldu. Nuri Paşa'nın birkaç parçalanmış eşyası dışında cesedi bulunamadığından öldüğüne karar verildi. (Daha fazla bilgi için Bkz. Nejdet Karaköse, " **Askeri Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği ile Nuri Paşa (Killigil)**", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010.)

⁶ İsrail Kurtcephe, **Türk - İtalyan İlişkileri (1911 - 1916)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1995, s. 239, 246-247.

biyle bunda da başarılı olamadı. İtalyanlarla kara savaşı Trablusgarp'ta yapıldı. İtalya savaş ilan ettikten sonra Osmanlı Meclisi toplanarak Ouchy Antlaşmasının feshine dair karar aldı. Trablusgarp vilayetini tekrar topraklarına kattığını ilan etti.

Nuri Paşa'nın İtalyanlarla savaşı İngilizlere mağlup olduktan sonra İtalyan işgal bölgesine geçerek Mısırata'ya karargâhını kurmasıyla başlamıştır. Nuri Paşa, Nisan 1917'den Ocak 1918 tarihine kadar, bölgedeki aşiret kuvvetleriyle İtalyanlara karşı başarılı mücadele vermiştir. Trablusgarp ve Mısır batı hududundaki muharebelerden başka; Nuri Paşa'nın emrindeki kuvvetler, bölgedeki aşiret kuvvetleriyle birlikte Sudan'da İngilizlerle; Tunus, Cezayir ve Nijer sınırlarında da Fransızlara karşı savaşmıştır.

Nuri Paşa, Afrika Grupları Komutanlığı Karargâhında çıkan anlaşmazlık sebebiyle Ocak 1918 tarihinde İstanbul'a dönmüş; bilahare Kafkas İslâm Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır. Yerine Şehzade Osman Fuat, Afrika Grupları Komutanlığına atanmıştır. Bundan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşılmış; Mondros Mütarekesinden sonra da Şehzade Osman Fuat ve beraberindeki subaylar önce Fransızlara; sonra İtalyanlara teslim olarak İstanbul'a dönmüştür.

I- NURİ PAŞA'NIN TRABLUSGARP'A GELMESİ VE İNGİLİZLERE KARŞI MISIR BATI HUDUDUNDA HAREKÂTA GİRİŞMESİ

A- İngilizlerle Mısır Batı Hududunda Yapılan Muharebelere Kadar Meydana Gelen Olaylar

Almanlar, Kanalın kapatılması ve İngiliz Ordusunun Mısır'da tutulması isteklerine karşılık olarak; Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Ağustos 1914'te Kanal Harekâtının yapılmasına karar verildi. Harekâti icra etmek üzere 4. Ordu Komutanlığı'na getirilen Cemal Paşa 1914 Aralık ayı başlarında Şam'a geldi; hazırlıklara başladı. Cemal Paşa'nın bütün ümidi İngilizleri gafil avlayarak İsmailiye'yi ele geçirmek, daha sonra Mısırlı vatansaverlerin isyanı ile koordineli olarak Mısır'ı ele geçirmektir⁷.

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Cemal Paşa'nın Süveyş Kanalı istikametinde yapacağı taarruzla koordineli olarak, İngiliz kuvvetlerini bölerek Kanal yönünde yapılacak taarruzun yükünü hafifletmek amacıyla Şeyh Ahmet'in de Sollum üzerinden Mısır'a taarruz etmesini de istiyordu. Şeyh Ahmet ve kuzeni Seyit İdris Mısır'a saldırma fikrine karşı idiler. Enver Paşa'nın emriyle, kardeşi Yüzbaşı Nuri Bey Afrika'daki kuvvetlerin başına komutan olarak görevlendirildi. Yüzbaşı Nuri'nin başlıca görevi Şeyh Ahmet'i Mısır istikametinde taarruz etmeye ikna etmek ve Trablusgarp'taki kuvvetleri emir ve komuta altına almaktır⁸.

⁷ Muzaffer, (E. Miralay), **Büyük Harpte Mısır Seferi Çerçevesi İçerisinde Birinci Kanal Akını**, 92 Sayılı Askeri Mecmuası'nın Tarih Kısmı, Sayı: 33, İstanbul Askeri Matbaası, 1 Mart 1934, s. 12; Ş. Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Cilt 3, İstanbul, 1970, s. 154- 162; İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912 -1922, Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 131; Philip H. Stoddard, **age.**, s. 88.

⁸ Philip H. Stoddard, **age.**, s. 81.

Yüzbaşı Nuri Bey, 15 Ağustos 1914 tarihinden beri İstanbul'da Harbiye Nezareti Makam Yaverliğini yapmaktadır⁹. Enver Paşa tarafından Afrika Gruplar Komutanlığına görevlendirilen Nuri Bey¹⁰, bir Yunan kaçakçı gemisiyle Şubat 1915'te Bingazi'nin Tobruk - Sollum arasındaki Defne kıyısına çıkar. Nuri Bey'in yanında Binbaşı Cafer el-Askeri ile mücahit lider Süleyman el-Baruni ve para olarak da 10.000 altın bulunmaktadır¹¹. Olayın içinde olan Cafer el-Askeri hatıralarında, Nuri Bey ile birlikte Trablusgarp'a gidişlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“ Daha önce bahsettiğim üzere Enver Paşa ile yakınlığım kişisel dostluk ve güvenden kaynaklanıyordu. Çünkü Almanya'da, Balkan Harbinde ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında birlikte resmi görevlerde bulunmuştuk. Üst düzey Alman komutanların benim hakkımda söylediği güzel şeylerden sonra hakkımdaki itimadı daha da artmıştı. Bana, Senusi cephesinin desteklenmesinin ve bu kuvvetleri kullanarak İtilaf devletlerine ait güçlerin mümkün olduğunca parçalanmasının zaruri olduğunu söylediler. Enver Paşa'nın, Osmanlı Ordusunun gayretli subaylarından biri olan kardeşi Nuri Bey de Senusi'nin talebi üzerine Kuzey Afrika'ya gitmeye istekli görünüyordu. Böylece, ne olursa olsun Senusi'ye gitmeye karar verdik. Bu kararı, ulaşımın kesildiğini ve oraya varmanın güç olduğunu bile bile verdik. Çünkü bütün denizler İtilaf devletlerinin kontrolü altındaydı. Mısır'a giden karayolları da Süveyş Kanalı'na yerleşen İngiliz kuvvetleri tarafından kesilmişti. Böyle bir işe girişmek, birçok tehlikeyi ve başarısızlığı göze almak demektir. Bu yüzden, hedefimize ulaşmak için en iyi yolun ne olduğunu düşünürken, o dönemde tarafsız durumda bulunan ve Kaiser II. Wilhelm'in akrabası olan Kral Kostantin'in etkisiyle Almanlara katılma eğilimi gösteren Yunanistan'a gitmeye karar verdik. Nuri Bey ile gerekli hazırlıkları yapıp yeteri kadar resmi yazı ve parayı da yanımıza alarak 5 Aralık 1914'te İstanbul'dan Atina'ya doğru yola çıktık. Yanımızdaki belge ve paraların Bulgar ve Yunan gümrüklerinde ele geçirilmemesi için, Yunanistan'ın başkenti Atina'da bulunan Osmanlı Orta Elçiliğine giden diplomatlar sıfatıyla yola çıkmıştık. Atina'da bizi Osmanlı Ataşesi karşıladı ve işlerimizi yoluna koymamız için hatırı sayılır bir yardım yaptı. Sonra Pire'deki Osmanlı elçisiyle bağlantı kurduk ve Muhyiddin Şatilla isimli Beyrutlu bir silah kaçakçısıyla anlaştık. Anlaşmamıza göre, Sadedin Şatilla'nın kardeşi olan bu kaçakçı, üç bin Osmanlı altını karşılı-

(Trablusgarp'ta imkânlar kısıtlı olduğundan, Şeyh Ahmet Mısır Batı Hududunda harekât başlayınca kadar, İngilizlerle dost geçinerek onlardan Sollum'a deniz yolu ile getirilen erzaktan yardım alıyordu. İngilizler de bu yardımı isteyerek yapıyorlardı. Bununla Senusi kuvvetlerinin Sollum'dan Mısır'a beklenen taarruzlarını önleyebileceklerini tahmin ediyorlardı. Hatta bunu emniyet altına alabilmek için Şeyh Ahmet'e bazı vaatlerde bulunuyorlardı. Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı**, s. 812.)

⁹ M.S.B. Arşivi **Nuri Killigil'in Şahsi Dosyası**.

¹⁰ Afrika Grupları Komutanı olarak Nuri Bey'in sorumluluk sahasına Fransız müstemlekeleri olan Tunus, Cezayir ve Fas'da bulunan Müslümanlarla meşgul olmak da dâhildir Yüzbaşı Nuri Bey'in emrindeki subaylar Mısır, Habeşistan ve Sudan'a gönderilmiştir. Bunların görevi oradaki Müslümanları cihada davet etmektir. Ayrıca, Mısır'da Nil üzerindeki su depoları, baraj ve mahzenleri havaya uçurarak, Nil'in mecralarını değiştirmek gibi gizli görevleri de vardır. Bkz. Samih Nafiz Tan-su, **İki Devrin Perde Arkası (Anlatan: Emekli Süvari Albay Hüsameddin Ertürk, Teşkilatı Mahsusa Başkanı)**, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1969, s.118-119.

¹¹ **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı**, s. 111, 641.(Nuri Bey ile gelen Cafer el-Askeri beraberinde getirdiği Osmanlı Padişahı'nın fermanı ile Seyit Ahmet'e vezaret (Bakanlık) rütbesinin verildiğini duyurur. Seyit Ahmet bu rütbeyi az balsa da kabul eder. Onun istediği Afrika'da Halife'nin vekili olmaktadır. Bkz. **Age**,s. 641- 642)

ğında bize küçük bir gemi satacak, sonra bu gemiyle bizi Afrika sahiline ulaştıracak, işi bitince de ödül olarak gemi tekrar kendisinin olacaktı.

Yunanistan'da kaldığımız sırada son derece düşük fiyatla bir miktar silah ve mühimmat almaya muvaffak olduk. Bunlar Balkan Harbinde Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş olan Türk askerlerine ait silahlardı. Geceleyin, yolda ve gideceğimiz yerde ihtiyaç duyacağımız mallarla gemiyi doldurmaya başladık. Hiçbir gümrük memuru bizi rahatsız etmedi. Gemiyi doldurduktan sonra Girit adasına doğru yola çıktık, oradan Tobruk ile Sellum arasındaki bir yer gidecektik. Deniz dalgalı olduğundan yaklaşık bir hafta kadar Girit adası yakınlarındaki küçük ve terk edilmiş bir adaya sığınmak zorunda kaldık. Bu yolculukta yanımızda bulunanlardan biri, Enver Paşa'nın Trablusgarb'da olduğu dönemlerde büyük hizmetleri geçen Bingazi eşrafından Muhammed el-Cabânî Bey'di. Yanımızda ayrıca, Nuri Bey'in arkadaşlarından olan ve bu görevde gönüllü olarak bize katılan Hacı Kâmil el-Bundukî Efendi de vardı.

Sellûm'un yaklaşık yirmi kilometre batısına düşen bir yerden Derne sahiline çıktık ve bu bölgeye yerleşmiş bulunan Menfe aşiretine konuk olduk. Büyük es-Seyyid Ahmet es-Senûsî'ye bir haberci gönderip geldiğimizi bildirdik. İki gün sonra Sellûm'a üç mil uzaklıktaki Bir-i Vâir'e doğru yola çıktık. Bir-i Vâir, Sellûm Kalesi'ne bir mil ötede çadır kuran Seyyid Ahmed es-Senûsî'nin karagâhu olarak kullanılıyordu.^{12''}

Nuri Bey'in Sollum'a çıktığı tarihlerde Çanakkale Savaşı da yeni başlamış; Doğuda Sarıkamış Harekâtı ve Cemal Paşa'nın yaptığı Birinci Kanal Harekâtı¹³ başarısızlıkla sonuçlanmış, İkinci Kanal Harekâtının hazırlıklarına başlanmıştır.

Seyit Ahmet Birinci Kanal Harekâtı esnasında Mısır'a doğru İngilizlere taarruz etmemiştir. Fakat İngilizler, Alman ve Osmanlı Genelkurmaylarının niyetlerini sezinediğinden, Şeyh Ahmet'in de Sollum yakınlarında 2000 mücahidi toplamasından kuşkulmuşlar ve Binbaşı Royle'yi Şeyh Ahmet'in yanına göndermişler-

¹² Cafer el- Askerî, **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli**, (Hazırlayan: Necdet Fethi Safvet, Tercüme: Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 40, 41. (Sellûm'un yaklaşık yirmi kilometre batısına düşen bir yerden "Defne" sahiline çıktık, diye yazılması gerekirken Derne sahili yazılmıştır. Derne, Tobruk'unda batısında olduğundan burası olması imkânsızdır. Defne sahiline çıkıldığını Gnkur. Yayını da yazmaktadır. Bu nedenle Defne sahiline doğru olduğu değerlendirilmektedir. Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı**, s. 111, 641.

Yüzbaşı Selahattin Bey hatıralarında 22 Aralık 1914 günü öğleden sonra saat 14.00'te Haydarpaşa'dan kalkan ve Halep'e giden, Beşinci Kuvve-i Seferiye karargâhını taşıyan özel trende Enver Paşa'nın kardeşi ve Halil (Kut) Bey'in yeğeni Yüzbaşı Nuri Bey'in de bulunduğunu; hatta kendilerine tepeden baktığını, bu üslupla konuştuğunu ve Trablusgarp'taki kahramanlıklarını anlattığını yazmaktadır. Nuri Bey'in Halep'te kendilerinden ayrılarak Trablus'a gittiğini belirtmektedir. Bkz. İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, Birinci Kitap, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984. s. 106 -108, 367 -368. Fakat daha sonraki yolculuğu hakkında bilgi vermemektedir. Halep'ten sonra Suriye sahillerinden bindiği bir Alman denizaltısı ile de gitmiş olabileceği değerlendirilebilir. Ayrıca, Cafer el- Askerî'nin belirttiği 5 Aralık 1914 tarihi ile de uyumsuzluk bulunmaktadır.

Lawrence de, "Seven Pillars of Wisdom" adlı eserinde Cafer el-Askerî'nin Libya'ya bir denizaltı ile gittiği şeklindeki söylenti yazmaktadır. Bkz. Cafer el- Askerî, **age.**, s. 46

Fakat Nuri Bey'in Trablusgarp'a gidişi ile ilgili tam ve doğru bilginin, faaliyetin içinde olan Cafer el – Askerî tarafından verildiği değerlendirilmektedir.

¹³ Birinci Kanal Harekâtında Cemal Paşa, hazırlıklarını bitirdikten sonra, 16.000 kişilik kuvvetiyle 14 Ocak 1915 tarihinde Süveyş Kanalı istikametinde ileri yürüyüşüne başlar. 1 Şubat'ta Kanalı Doğusunda toplanılır. 2 / 3 Şubat 1915 gecesi planlanan taarruz, ancak 3 Şubat sabahı güneş doğduğunda başlar. İngilizler su üstündeki ve karşıya geçen birlikleri topçu ve makineli tüfek ateşiyle şehit ederler. Bir kısmını esir alırlar. Dubaları ve tombazları batırırlar. Birinci Kanal Harekâtında Türk Kuvvetleri 1000 şehit 2000 yaralı ve 150 esir verir. Cemal Paşa 4 Şubat günü birlikleri geriye çeker. Bkz. Emekli Miralay Muzaffer, **age.**, s. 46- 47; Ş. Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa Cilt 3**, s. 166 -168.

dir. Şeyh Ahmet her ne kadar İngilizlere karşı kötü niyeti olmadığını temin etmiş ise de İngiliz Kumandanlığı bu bölgedeki garnizonlarını takviye etmiştir. Hatta İngilizler Mayıs 1914'te Hac yapmaya giden Şeyh İdris'in (Şeyh Ahmet'in amca-oğlu, daha sonra Libya Kralı) Şubat 1915'te memleketine dönüşünde özel bir motarla Sollum'a götürüp yolculuğunu kolaylaştırmışlardır¹⁴.

Nuri Bey, Sollum limanına çıktıktan sonra, Bir-i Vaar'daki Şeyh Ahmet'in karargâhına gider. İngilizlerin öğrenmemesi için Cafer el- Askerî ile beraber, Şeyh Ahmet ile görüşmelerini gece vakti yaparlar. Yaptıkları bu gizli görüşmelerde, Nuri Bey ve Cafer el- Askerî, Şeyh Ahmet'i sakinleştirmek için birçok mevzudan bahsederler. Fakat Şeyh Ahmet her zaman şüpheci davranır ve geleceğinden endişe eder¹⁵. Görüşmelerin amacı, yapılacak olan İkinci Kanal Harekâtı'nda Şeyh Ahmet'i İngilizlere karşı taarruza ikna etmektir¹⁶. Bu suretle İngilizlerin Çanakale ve Avrupa Cephelerine kuvvet kaydırmaları önlenmiş olacaktır.

Yüzbaşı Nuri Bey'e Araplar üzerinde etkisinin daha fazla olmasını sağlamak amacıyla, Padişah fermanı ile önce 16 Mayıs 1331 (29 Mayıs 1915)'de Mirlivalık rütbe ve yetkileri; daha sonra 15 Ağustos 1331 (28 Ağustos 1915)'de yaverlik kordonunu taşıması dâhil Fahri Ferik rütbesi ve yetkileri verilir¹⁷.

Yüzbaşı Nuri (Nuri Paşa) beraberinde getirdiği harp silah, araç ve gereçleriyle Senusi ordusunun yeniden teşkiline başlar. Ateş gücüne önem verilerek ağır makineli tüfek ve topçu birlikleri kurulmaya başlanır. Nitekim 31 Mayıs 1915'te birer subay komutasında üç tüfekli bir ağır makineli tüfek kıtası ve 13 Haziran 1915'te de dört toplu bir dağ bataryası (109 mevcutlu) teşkil edilerek muharebeye hazır hale sokulur. Bu arada Cafer el-Askerî örgütlenmeye gerekli olan subay ve bazı harp silah araç ve gereçlerini getirmek üzere Suriye kıyılarında gider ve tekrar Bingazi'ye döner. Beraberinde getirdiği silah ve malzeme ile Yüzbaşı Emin komutasında bir piyade Numune Taburu teşkil edilir. Şeyh Ahmet'in izniyle kurulan bu tabura elde mevcut birkaç Türk eri de öğretmen olarak verilir¹⁸.

¹⁴ Celal Tevfik Karasapan, *age.*, s. 224.

¹⁵ Cafer el- Askerî, Senusi kuvvetleri için tek kaynak olan Mısır yolunun kapanmaması için Şeyh Ahmet'in, İngilizlerle iyi ilişkiler içinde olmak ve bu durumda iki zıt taraf olan İngilizler ve Osmanlıları idare etmek zorunda kaldığını; buna rağmen şüphesiz Osmanlıları desteklediğini yazmaktadır. Bkz. Cafer el- Askerî, *age.*, s. 41, 45.

¹⁶ *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*, s. 111.

¹⁷ M.S.B. Arşivi Nuri Killigil'in Şahsi Dosyası; Kazım Orbay Arşivi KO B. IV-37; İsrail Kurtcephe, *age.*, s. 250.

¹⁸ *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*, s. 111, 642.

(Nuri Paşa, Bir-i Vaar'a vardıkdan iki ay sonra, Şeyh Ahmet tarafından Osmanlı Hükümeti'nin kendisini mali ve askeri açıdan desteklemesi için ısrarlı isteklerine maruz kalır. Şeyh Ahmet, aksi halde hiçbir eylemde bulunmayacağını, özellikle de İngilizlerle mücadeleye girmeyeceğini belirtir. Bu durumun Enver Paşa'ya derhal haber verilmesi gerekmektedir. Zira Doktor Abdüsselam gibi bazı Trabluslu subaylar Nuri Paşa ve diğer Türk subaylarını İngilizlere teslim etmesi için Şeyh Ahmet'i ikna etmek üzeredir. Vaziyet son derece nazik olduğundan, Nuri Paşa ve Cafer el- Askerî, birlikte uzun uzun düşünürler. Osmanlı Hükümeti'nin Senusi hakkında kesin tavrını belirleyebilmesi için bu haberleri Türkiye'ye ulaştıracak subay olarak Cafer el- Askerî gönüllü olur. Hacca giden Senusi tarikatına mensup biriyimş gibi yanına verilen iki kişi ile beraber, önce Mısır'ın İskenderiye şehrine; sonra da Suriye'nin Yafa şehrine gider. Buradan Kudüs'e geçerek durumu Cemal Paşa'ya anlatır. Gerekli olan yardımı, Cemal Paşa'nın verdiği emirler sayesinde Halep ve Beyrut valilerinden temin eder. Bu arada İstanbul ile haberleşir. Yardım yapılacağı teminatlarını alır. Cafer el- Askerî temin ettiği silah, malzeme ve erzakı bir yelkenliye yükleyerek, Beyrut'tan hareket eder. Alanya'ya varır. Buradan hareketle Rodos ve Girit adalarını sağına alarak, Sellum'un batısındaki Port Süleyman'a varır. Nuri Paşa ile görüşür. Yardım malzemelerini ve Enver Paşa'nın telgrafını verir. Telgrafta yardım için denizaltı tahsis edileceği yazmaktadır. Cafer el- Askerî sonra Şeyh Ahmet ile görüşür. Osmanlı Hükümetinin ve özellikle Enver Paşa'nın kendisi hakkında iyi

Numune Taburu'nun dışında kalan kuvvetlerin tamamı yerli halktan meydana geliyordu. Birliklerin başında subaylar ve kabile reisleri veya onların çocukları bulunuyordu. Askeri eğitim Türk Ordusundaki gibiydi. Emirler de Türkçe veriliyordu¹⁹.

Bingazi'de bu hazırlıklar devam ederken İstanbul'da Teşkilat-ı Mahsusa'dan kurulan mürettep bir piyade taburu (üç piyade bölüğü, bir ağır makineli tüfek takımı, bir istihkâm takımı), bir Alman denizaltısı (U-35) eşliğinde olmak üzere, iki yelkenli gemi ile Bodrum'dan Trablusgarp'a 19 / 20 Ekim 1915 tarihinde hareket ettirildi. Kafile, Akdeniz'de maceralı bir yolculuktan sonra nihayet 22 Ekim 1915'te Sollum batısında karaya çıktı. Tabur ertesi gün buradan Sollum yakınlarında Bir-i Vaar yöresinde bulunan Senusi ordugâhına intikal etti. Yüzbaşı Nuri Bey (Nuri Paşa) 24 Ekim'de tabur subaylarını Senusi lideriyle tanıştırdıktan sonra onlarla yaptığı görüşmede " Burada komutan olarak yalnız kendisi olduğu ve emirlerinin aynen uygulanmasını" istedi. Türk subaylarının yaptığı çalışmalar sonucunda, Bingazi'deki Senusi kuvvetleri, Genel Komutanlığa bağlı dokuz piyade ve bir menzil komutanlığından ibaret bir kuruluş haline getirildi. Mısır Ordusundan, 17 ve 21 Kasım 1915 tarihlerinde toplam sayısı 81 kişi olan hecinsüvar birliği de katıldı. Çeşitli tarihlerde gelen subay ve astsubaylar, kabilelerden teşkil edilen birliklerin başına getirildi. Ayrıca Şeyh Ahmet'in koruyucusu olarak da 150 kadar siyahî silahlı köle ile yaklaşık olarak 200 mücahit bulunuyordu. Bunlardan başka cephane ihtiyacını karşılamak üzere günde 1000 fişek yapabilen bir de küçük fabrika vardı²⁰.

Sonuçta, Bingazi bölgesinde, Senusi kuvvetlerinin toplam mevcudu 10.000 kadardı. Trablus bölgesinde örgütlenme parasızlık yüzünden zor şartlarda yapıldığından, kuvvet miktarı daha azdı. Düzenli birkaç bölük, iki top, jandarma ve yerli kuvvetlerden ibaretti²¹.

Sollum bölgesinde İngiliz kuvveti olarak, Yarbay C. L. Snow komutasında kıyı koruma birliği bulunmaktaydı. Bu birliğin görevi Mısır batı sınırını korumak ve Senusilerin hareketlerini kontrol etmektir²². Sollum doğusunda Bakbak ve Sidi Barani'de birer küçük İngiliz kuvveti vardı. Senusilerin düşmanca tavırlarından sonra İngilizler Mısır Batı Hududundaki kuvvetlerini merkez Matruh olmak üzere iki tugaylı bir tümen seviyesine çıkardılar. Ocak 1916'dan itibaren Nil batısındaki

niyetlerini ikna edici bir dille anlatır. Enver Paşa'nın kendisine önem vermemiş olsa kardeşini hizmetine göndermeyeceğini söyler. Her şeye rağmen Şeyh Ahmet'i, elindeki güçlerle İtalyanlara, Fransızlara ve İngilizlere karşı savaşmaya yetmediğini bildiğinden, endişeli ve şüphe içinde görür. Bkz. Cafer el- Askerî, *age.*, s. 47- 52.)

¹⁹ *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*, s. 111- 112, 642; Cafer el- Askerî, *age.*, s. 44

²⁰ *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*, s. 111- 112, 642. (Şeyh Ahmet, kendisini tam güvende hissetmediğinden Yüzbaşı Emin komutasındaki Numune Taburunu kendi ordugâhına aldığı gibi adamlarından birini de bu taburun komutan yardımcılığına atadı. Bundan başka Cafer el-Askerî'ye de paşalık rütbesi vererek onu Yüzbaşı Nuri'ye karşı elinde tutmak istedi. Bkz. *Age.*, s. 111, 642.)

²¹ *Age.*, s. 114, 115.

²² George Macmunn – Cyril Falls, *History of The Great War – Military Operations Egyptand Paletsine (From The Outbreak of War with Germany to June 1917)*, The Battery Press, Nashville - Tennessee, 1996. (Orjinal Basımı, Londra, 1928.), s. 104; *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*, s. 117.

vahalar da Senusiler tarafından tehdit edilmeye başlayınca, İngilizler buradaki kuvvetlerini takviyeli bir tugay seviyesine çıkardılar²³.

İtalyanların kuvveti ise, 1911 – 1912 Osmanlı İtalyan Savaşında 100.000 mevcutlu iki kolordu halinde iken, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bir kısım kuvvetlerini Avrupa'da Avusturya Cephesine kaydırıldığından Trablusgarp ve Bingazi cephelerinde toplam 60.000 kadar bir kuvveti bulunuyordu²⁴.

Şeyh Ahmet, Sollum yöresindeki ordugâhında bir yandan Türklerle işbirliği yaparak kuvvetlerini hazırlarken, diğer yandan İngilizlerle bağlantısını sürdürmeyi devam ediyordu. İngilizler, Yüzbaşı Nuri'nin (Nuri Paşa) Şeyh Ahmet'in yanına gelmesinden sonra büyük bir kuşku içine düşmüşlerdi. Nuri Bey'de Şeyh Ahmet'i bir an önce İngilizlere saldırmak için ikna etmeye çalışıyordu. Enver Paşa'da bu konuda acele ediyordu. Bu konuda Şeyh Ahmet'e mektup gönderdi. Fakat Şeyh Ahmet, kuvvetlerinin az olduğunu ve İngilizlerden yiyecek aldığını, hazır olunca İngilizlere taarruz edeceğini söyledi²⁵.

Bu arada Almanlar da boş durmuyorlardı. Trablusgarp'a gönderilen Alman ajanı Manisman (Kuzey Afrika Konsolosu), Senusileri İngilizler üzerine taarruz ettirmek için şeyhler üzerinde faaliyetlerine devam ediyordu. Hatta Almanlar, Şeyh Ahmet'e Mısır ele geçtiğinde buranın sultanı olması yönünde destek vermişler; para, silah ve cephane yardımı yapmışlardır. Enver Paşa, Almanların desteğini alan Senusilerin bağımsız bir devlet kurmalarından korktuğu için kardeşi Nuri Paşa'dan Almanlarla Senusilerin irtibat kurmalarına engel olmasını tir²⁶. Nuri Paşa, Cafer el-Askeri ve Süleyman el-Baruni 1915 yılının yazında Şeyh Ahmet'in İngilizlere karşı taarruz etmesi için ikna etmeleri sonuçsuz kalınca; Cafer el-Askeri, Şeyh Ahmet'in çadırını havaya uçurmayı ve olayı Senusi tarikatının düşmanlarına yıkarak yerine daha ılımlı bir lideri geçirmeyi dahi düşündü. Şeyh Ahmet bu komploları haber aldıktan sonra Süleyman el-Baruni dâhil birçok kişiyi tutuklattı. Mısır'a saldırı başlayınca da serbest bıraktı²⁷. Fakat Nuri Paşa ve beraberindeki Türk mücahit subaylar, Senusilerin bir an önce İngilizlere karşı harekete başlamalarını istiyorlardı. Bu istek ve telkinlerin neticesi olarak Trablusgarp ile Mısır hududunda İngilizlerle Senusilerin arasını açabilecek nitelikte bazı olaylar geçmeye başladı. Şöyle ki; 17 Ağustos 1915 Salı günü Sollum'un kuzey - batısındaki Merise Limanı'na gelen bir İngiliz denizaltısından gönderilen ve kıyıya gelmekte olan sandala açılan ateş sonucu bir İngiliz eri ölür, denizaltıdan açılan ateşle de bir kaç Arap mücahit yaralanır. İngilizler, olayla ilgili açıklama isterler. Seyit Ahmet'in verdiği cevaba da ilişkilerin bozulmaması için inanır gibi görünür-

²³ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 117 -118.

²⁴ Age., s. 119 -120.

²⁵ Age., s. 642 -643.

(Seyit Ahmet, İngilizlerle bir çatışma çıkmaması için kontrolü elinde bulundurma istiyordu. Bunun için Arap kabile önderlerine ve subaylara gönderdiği kesin ve gizli emirde; Nuri Paşa tarafından verilen emirlere uymamalarını istemiştir. Bkz. Cafer el- Askeri, age., s. 58.)

²⁶ İsrail Kurtcephe, age., s. 252; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 36 -37.

²⁷ Philip H. Stoddard, age., s. 8.

ler. İngilizlerin kuşklarını artıran diğer olaylar ise, Senusi kuvvetlerinin Sollum'daki kale çevresinde gece eğitimleri yapmaları, ellerine Seyit Ahmet'in imzası bulunan Arabistan ve Hindistan'daki Müslümanlara gönderdiği Cihat bildirilerinin geçmesi olmuştur. İngilizler bu sıralarda Mekke Şerifi ile görüşmeler yaptıklarından, Arapların düşmanlığını çekmemek için Şeyh Ahmet ile ilişkilerini bozmamışlardır. Ekim 1915'te Çanakkale Savaşı ile ilgili İngilizlerin kendi lehlerinde yayınlar yapabilmesi ihtimaline karşı Türk subayları, yerli askerlerden kurdukları 15- 20 kişilik ekiplerle, iki gecede bir Sollum'daki İngilizlerin Mısır ile olan telefon ve telgraf bağlantısını kesiyorlardı. Bu hareketler gece yarısından sonra, Seyit Ahmet'ten saklı yapılıyor ve gün geçtikçe artıyordu. İngilizler bu olayları şikâyet ve protesto ediyorlardı. Fakat Cafer el-Askeri'nin Şeyh Ahmet'e yalvararak, ağlayarak ellerini öpmesi, Ayet ve Hadisler okuması neticesinde Şeyh Ahmet'in yumuşaması ile geçiştiriliyordu²⁸.

Kasım 1915'te olaylar ilişkilerin daha da gerginleşmesine sebep olur. İlk hafta içinde, bir Alman denizaltısı tarafından Tara adlı İngiliz kruvazörü ile Moorina adlı nakliye gemisi Sollum açıklarında batırılır. Kurtulan personel kıyıya çıkarılarak, Senusi kuvvetlerine teslim edilir. İngilizler olayı şiddetle protesto ederler. Şeyh Ahmet yine olaydan haberi olmadığını söyler. İngilizler barışın korunması için resmi olarak görüşme yaparlar. Şeyh Ahmet'e para karşılığı Türk subaylarını dağıtması önerisini sunarlar fakat başarılı olamazlar. Ayrıca İngilizler kurtulan denizcilerin teslim edilmesini isterler. Şeyh Ahmet kabul etmez. Alman denizaltılarının bu faaliyetleri de Senusilerin tavrını cesaretlendirir. Bu arada Alman denizaltıları da boş durmazlar. 6 Kasım 1915'te iki Mısır sahil koruma botlarına saldırırlar. Abbas adlı bot batar,

Nuhr-el-Bahr adlı bot ise hasar görür²⁹.

İngilizler meydana gelen olaylardan gelecekte Senusilerle çatışmanın kaçınılmaz olduğunu anlarlar. General A. Wallace komutasındaki kuvvetleri Matruh'ta toplarlar. Sınırdaki bazı tedbirler alırlar. Bölgedeki kuvvetlerini top ve uçakla taviye ederler³⁰.

Nuri ve Cafer Paşa'lar Seyit Ahmet'i İngilizlere karşı savaşmaya ikna edemeyince, işi oldubittiye getirmek için Sollum'un 77 km. doğusundaki Sidi Barani'ye Şeyh Ahmet'ten habersiz baskın düzenlemeye karar verirler. Bu iş için Numune taburundan Trabluslu Teğmen Ahmet Muhtar Efendiyi, beraberinde Bingazi Zaviyesi Şeyhi ve Seyit Ahmet'in yakın çalışma arkadaşlarından Seyyid el- İsevî'nin oğlu SeyyidEbi'l Kasım'ı ikna ederek görevlendirirler. Teğmen Muhtar Efendi müfrezesiyle 21 Kasım 1915'te yola çıkar. 22 Kasım'da baskını başarılı bir şekilde

²⁸ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 643- 644.

²⁹ Massey, W. T. Massey, < Official Correspondent of London Newspapers with The Egyptian Expeditionary Force >, **The Desert Campaigns**, < With Illustrations from Drawings by James Mc Bey >, < Official Artist with the Egyptian Expeditionary Force >, The Knickerbocker Press, New York, 1918, s. 133. s. 133; Macmunn – Falls, **age.**, s.106; Cafer el- Askeri, **age.**, s. 58.)

³⁰ Macmunn – Falls, **age.**, s. 107; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 646.

icra eder. Buradaki İngiliz kuvveti Matruh'a çekilir. Bu baskından telaşa düşen İngilizler, Binbaşı Rovel'i Seyit Ahmet'e gönderirler. Rovel şimdiye kadar meydana gelen olayları ve en son Sidi Barani'ye yapılan baskını anlatır. Senusi askerlerinden kurulu bölüğün halen orada bulunduğunu anlatır, sebebini sorar³¹.

Kendisinden habersiz yapılan bu faaliyetlere sınırlanan Şeyh Ahmet Binbaşı Rovel'e bunların kesinlikle önüne geçileceğine söz verir. Nuri ve Cafer Paşalarla Numune Tabur Komutanını yanına çağırır ve azarlar. Onur kırıcı davranış karşısında Nuri Paşa memleket menfaatini dikkate alarak bir şey yapmaz ve sineye çeker. Senusi lideri kendisinden habersiz bu tür hareketlerin yapılmaması konusunda uyarılarda bulunmak üzere bütün subay ve erlerin toplanması için silah başı borusu çaldırır. İngilizler bu hareketin Senusiler Sollum'a saldıracak diye algırlar. Sollum'u boşaltarak gemilerine binip uzaklaşırlar. Durumdan telaşlanan Şeyh Ahmet, İngiliz Komutanı'na bir heyet göndererek olayın doğrusunu anlatmak istese de başarılı olamaz. Zira İngilizlerin Sollum'u boşalttığını duyan Araplar, İngilizlere ait her şeyi yağmalarlar. Gemiden olan biteni seyreden İngilizler bölgeden tamamen uzaklaşırlar. Böylesine ilginç geçen olaydan etkilenen Şeyh Ahmet, en güvendiği subay komutasında hazırladığı bir kuvveti Teğmen Ahmet Muhtar Efendi'yi cezalandırmak üzere Sidi Barani'ye gönderir. Teğmen Ahmet Muhtar Efendi öldürülür ve cesedi bir mağaraya atılır. Sollum'da İngilizlerden ele geçen silah, malzeme, araç ve dosyalara el konur. Sollum ve civarında görev yapan Mısırlı subay ve erler ile birçok birlik Senusi kuvvetlerine katılır³².

Şimdiye kadar meydana gelen olayların akışı Şeyh Ahmet'i İngilizlere karşı harekete geçmeğe adeta zorlar bir mahiyet alır. Aslında İngilizlerle savaşmak istememesine rağmen, Kutsal Savaş tarafı oluşu ve Kuzey Afrika'da bu hareketin lideri olması, İslamların gözünden düşmemek çabası, onu ister istemez böyle bir harekete iter. Buna göre Şeyh Ahmet'in emriyle yerli kabile kuvvetleri, Numune Taburu, makineli tüfek ve topçu birlikleri Cafer Paşa'nın emrinde 25 Kasım 1915 gününden itibaren intikale başlayarak, birer günlük yürüyüşlerden sonra Sidi Barani batisına varırlar ve emniyet düzenlerini alırlar. Şeyh Ahmet de, Nuri Paşa ile birlikte 6 Aralık 1915'te iki makineli tüfek ve iki toplu takviyeli kuvvetleriyle hareket eder ve akşama doğru Bakbak'a varırlar. Cafer el Askeri'den gelen habere göre İngilizlerin Matruh'un güney batısındaki Macit kuyusunu tuttukları öğrenilir. Seyit Ahmet, Cafer Paşa'ya Macit Kuyusu istikametinde hareket etmesini emreder. Cafer Paşa, 7 Aralık 1915'te Sidi Barani'den Matruh istikametinde hareket

³¹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 646; İsrail Kurtcephe, *age.*, s. 253; Cafer el- Askerî, *age.*, s. 59-60.

³² Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 647, 648; Cafer el- Askerî, *age.*, s. 60-63.

(Nuri ve Cafer Paşaların Sollum'u ele geçirmelerinden sonra Batı Sahra'daki Mısırlı gamizonlarının çoğu, Yüzbaşı Salih Harb'in 145 kişilik birliği dâhil, safalarını terk ederek Osmanlı - Senusi kuvvetlerine katıldılar. Bundan dolayı, Mısır'daki bazı İngiliz yetkilileri, Mısır halkının Senusi savaşçıları kurtarıcı olarak karşılayabileceklerini düşündüler. Mısırlıların sadakatine duydukları kuşku, İngilizleri yüzlerce millik Nil vadisinde askeri devriyeler bulundurma yüküne maruz bıraktı. Ayrıca Senusi kuvvetlerinin Yukarı Mısır'a saldıracığı korkusuyla Asyut ve Minya bölgelerine iki tümen kaydırdılar. Bkz. Philip H. Stoddard, *age.*, s. 81.)

eder. Şeyh Ahmet ve Nuri Paşa, 8 Aralık 1915'te Sidi Barani'ye gelir. Burada İngilizlerden mektup getiren Mısırlı Şeyh Ömer Zahir kendisine katılır. Ayrıca İngiliz kuvvetleri hakkında bilgi verir. İngilizler, 10 Aralık 1915'te Mısır ileri gelenleriyle bir mektup daha gönderirler. Mektupta hem okşayıcı hem de tehdit dolu sözler bulunmaktadır. Şeyh Ahmet bunları ertesi gün Matruh'a geri gönderir³³.

B- İngilizlerle Mısır Batı Hududunda Yapılan Muharebeler

Cafer Paşa, 11 Aralık 1915 tarihinde Matruh önlerine; daha sonra kendilerini İngiliz zırhlı otomobillerine karşı daha iyi koruma sağlayan Vadi-i Macit'e 14 Aralık 1915'te gelir. Aynı gün Seyit Ahmet ve Nuri Paşa da beraberindeki kuvvetlerle birlikte gelerek Vadi-i Macit'in güneyindeki Abidiye'ye yerleşir. Burada hazırlıklar yapılır. Keşif faaliyetlerinde bulunulur. Fakat Seyit Ahmet ise anlamsız bir tutum içerisine girerek İngilizlerle çarpışmak istemez. Bundan sonra Nuri ve Cafer Paşalar ile Şeyh Ahmet'in Mısır batı hududunda İngilizlerle yaptıkları muharebeler özet olarak şöyle cereyan etmiştir.

- İngilizler, üç piyade taburu ve iki süvari alayı (İngiliz resmi kaynağına göre bir süvari bölüğü), ve bir batarya kuvvetiyle 25 Aralık 1915 saat 05.00'te Vadi-i Macit'teki Senusi kuvvetlerine karşı kuşatıcı tarzda taarruz ettiler. İngilizler, zırhlı otomobil, uçak, makineli tüfek, topçu, deniz ateş desteği ve süvari üstünlüğünden dolayı çatışmalarda galip geldiler. Şeyh Ahmet, Nuri ve Cafer Paşalar kuvvetleriyle Matruh'un 36 km. güneybatısındaki Bir-i Ebu Tunus'a (Halazin) çekildiler³⁴.

- Şeyh Ahmet, İstanbul'dan gelen üç mektupta paradan ve hediye söz edilmemesine ve özellikle Afrika'da Naip Sultanlığına dair istediği cevabı alamayışına pek üzülüyordu. O bu üzüntüsünü " Kendisi için Mısır'a ilerlemenin kabil olmayacağını, durum ve mevkiini tamamiyle bilmeden hiç bir yere gitmeyeceğini" her yerde söylemeye başlamıştı. Şeyh Ahmet'in olumsuz tutumuna rağmen mücahitlerle beraber savaşan Türk subayları, asla umutsuz görünmüyorlar, sabır, sebat ve azimle her güçlüğü yeneceklerine inanıyorlardı. İngilizlere karşı daha güneyde bir harekette bulunmak üzere Mısırlı Yüzbaşı Salih Harb komutasında hecinsüvar müfrezesinin bir kısmı (birkaç yüz Bingazili Mücahit), iki makineli tüfek ve top ile teşkil edilen kuvvet 18 Ocak 1916'da Siva'ya hareket etti³⁵.

- İngilizler, Halazin bölgesindeki Senusi kuvvetlerine karşı 23 Ocak 1916 günü saat 07.15'te kuşatıcı tarzda taarruz ettiler. Muharebeler 24 Ocak 1916 günü saat 14.30'a kadar sürdü. Nuri ve Cafer Paşaların birliklerin başında bizzat savaşmalarına rağmen İngilizlerin üstün kuvvetlerinin yanında; mücahitlerin mermilerinin bitmesi ve tüfeklerinin arızalanması nedeniyle fazla zayıt verdiler. Senusi kuvvetleri daha batıdaki Bir-i Kelab'a çekildiler³⁶.

³³ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. s. 648- 649.

³⁴ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 653- 655; Cafer el- Askerî, age., s. 69 -73

³⁵ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 655 -656.

³⁶ Massey, age., s. 139 -141; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 658- 660; Cafer el- Askerî, age., s. 73 -75.

- Cafer ve Nuri Paşalar daha sonra en iyi savunma imkânı sağlayan Agagir (Agagiye) bölgesine birliklerini çektiler. Burada erzak ve cephane ikmalı yapılmaya çalışıldı. Şeyh Ahmet ise yanına bir kısım kuvvetleri alarak 30 Ocak 1916 tarihinde Siva'ya hareket etti. Şeyh Ahmet bu kritik dönemde Türk mücahit subaylara karşı olumsuz bir tavır takınmaya başladı. Bir yandan adamlarına Nuri Paşa'yı terk ederek kendisine katılmalarını telkin ediyor; bir yandan da İngilizlere haber göndererek "Bu harekete Türkler sebep oldu. Ben kendileri ile birlikte değilim; işte gidiyorum" diyordu. 01 Şubat 1916'da Avagir Bölüğünden 40 kadar mücahidin silahlarıyla birlikte kaçmaları üzerine, kendisine bu konuda görüşmeye giden Nuri Paşa'ya da " Haberi olmadığını, Allahın izniyle her şeyin iyi olacağını" söylüyordu. İngilizler karşısındaki başarısızlık ile Şeyh Ahmet'in olumsuz propagandası etkisini göstererek; bir kısım mücahitler çeşitli bahanelerle silahlarıyla birlikte Nuri Paşa'yı terk ettiler. Şeyh Ahmet'te Siva'da hurma ikmalini engellediği gibi; Sollum'a gelen erzaka da el koymaya çalıştı³⁷.

- İngilizler Matruh'taki birliklerini çölde hareket yeteneği yüksek araçlar ve silahlar ile takviye ettiler. İngilizlerin asıl hedefi Sollum'u ele geçirmektir. İngiliz kuvvetleri, 23 Şubat 1916'da Agagir önlerine geldiler. Kuvvetlerin başında General Lukin vardı. Lukin, 26

Şubat 1916 sabahı başlattığı taarruzda, cepheden piyade kuvvetleriyle taarruz ederken; batıdan ve doğudan süvarilerle Nuri ve Cafer Paşa kuvvetlerini kuşatmaya çalışıyordu. Mücahitlerin etkili ateşleri süvari kuvvetlerini yavaşlatıyordu. Fakat İngilizlerin zırhlı otomobilleri ve ateş gücündeki üstünlükleri Senusilerin üzerinde etkili oluyordu. Nuri ve Cafer Paşalar, birliklerinin başında makineli tüfekleri sevk ve idare ederek süvari taarruzlarını durdurmaya çalışmalarına rağmen başarılı olamadılar. Muharebenin sonunda Cafer el-Askeri Paşa ile makineli tüfek komutanı Yüzbaşı Nihat ve Teğmen Mümtaz İngiliz süvarileri tarafından esir edildiler. Nuri Paşa ile Numune Tabur Komutanı Yüzbaşı Emin atlarına binip kurtulmayı başardılar. İngilizler ileri hareketlerine devam ederek, 28 Şubat 1916'da Sidi Barani'yi işgal ettiler. Senusi kuvvetleri Sollum yakınındaki Bir-i Vaar ordugâhına çekilmeyi başardılar³⁸.

- Agagir yenilgisinden sonra Nuri Paşa'nın İngilizlere karşı taarruz edebilme imkân ve kabiliyeti kalmadı. Bir-i Vaar'a çekilen kuvvetlerde her an İngilizlerin baskısına maruz kalabileceğinden İtalyan bölgesindeki Seydi Aziz'e geçmeye ka-

³⁷ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 661.

(Cafer Paşa bu konu ile ilgili 1925 yılında Londra'da şunları söylemiştir: " Büyük Senusi (Şeyh Ahmet) İngiltere'ye karşı savaşmaya gerçekten istekli değildi. O, Tripoli'de (Trablus'ta) İtalyanlarla ve güneyde Fransızlarla olan sorunlarla uğraşmak zorunda olduğunu biliyordu. Alman parası, bununla birlikte Alman ajanları, İstanbul'dan Enver'in kuvvetli çaba harcayarak etkilemesi, onu savaşın içine sürükledi." Bkz. Macmunn -Falls, age.,s. 105.)

³⁸ Massey, age. , s. 144 -145; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 665- 667

(Cafer el-Askeri, esir olduktan sonra İngilizlerin tarafına geçer; Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Emir Faysal'ın yanında Osmanlı Ordusuna karşı isyancı kuvvetlerin başında savaşır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Irak Devletinde Başbakanlık görevine kadar yükselir. 1936 yılı sonlarında Savunma Bakanı iken yapılan darbe sonucunda öldürülür. Bkz.Philip H. Stoddard, age., s. 80; Cafer el-Askeri, age., s. 103- 185.)

rar verildi. İngiliz keşif uçaklarının keşif uçuşları nedeniyle burada da fazla kalınmadı ve güneye intikal edildi. İngilizler ise 2 Mart 1916'dan itibaren yaptıkları keşifler sonucu ileri hareket ederek 14 Mart 1916 tarihinde Sollum'u ele geçirdiler³⁹.

- İngilizler Sollum'u ele geçirdikten sonra Nuri Paşa ve kuvvetlerini yolda yakalayarak yok etmek amacıyla; ağırlıklı olarak zırhlı otomobillerden teşkil ettikleri birlikleriyle 15 Mart 1916 tarihinde ileri harekâta başladılar. İtalyan bölgesine geçerek Seyd-i Aziz'den güneye doğru giden Nuri Paşa kuvvetlerini yolun bir buçuk km. güneyinde yakalayarak taarruz ettiler. Nuri Paşa elindeki top ve makineli tüfeklerle karşı koymak istediyse de etkili olamadı. Çok sayıda şehit ve yaralı verilmeye başlandı. Bir müddet sonra herkes başının çaresine bakmaya başladı. Nuri Paşa'da atna binip güneye doğru uzaklaştı. Diğer subaylarda kum tepelerinden istifade ederek uzaklaştılar. İki top, bir makineli tüfek ve bütün cephane İngilizlerin eline geçti⁴⁰. İngilizler, Nuri Paşa'ya karşı kazandıkları zaferden sonra İtalyanlarla işbirliğine giderek, Senusiler üzerinde baskılarını devam ettirmeye çalıştılar. Birlikte teşkil ettikleri zırhlı otomobil kollarıyla etki alanlarını kıyı kesiminden 270 km. uzaklıktaki Cerabup'a kadar uzattılar. Nuri Paşa, kurtulabilen subay ve mücahitlerle birlikte önce Tobruk güney batısındaki Akroma'ya sonra Cidabiye'ye, daha sonra da Mısırata'ya giderek burada karargâhını kurdu ve yeniden hazırlıklara başladı.

Nuri Paşa kuvvetleri kıyı boyunca İngilizlere taarruz ederken, Seyit Ahmet'in 18 Ocak 1916'da görevlendirdiği Mısırlı Yüzbaşı Salih Harb'de Siva'dan itibaren Nil Güneydoğu vahalarına yönelmişti. Bu hareketin amacı Güney Mısır'da beklenen bir ayaklanma hareketini desteklemek ve bunun Kuzey Mısır'a yayılmasını sağlayarak İngilizleri Mısır'dan uzaklaştırmaktı. Yüzbaşı Salih Harb, Mart 1916'a kadar önemli vahaları ele geçirdi. Senusiler bölge halkı tarafından da iyi karşılandı. İngilizler bölgeye iki tugay kaydırmak zorunda kaldılar. Bu tarihlerde Sollum'u ele geçirmeye çalıştıklarından başlangıçta savunmada kaldılar. Senusiler için kuzeydeki harekât başarısız olmaya başlayınca, güneyde de moral bozuldu. Ayrıca, bölgenin olumsuz iklim koşulları, susuzluk ve hastalık ile İngilizlerin taarruz için hazırlığa başladıklarına dair haberlerin alınması sonucu; Salih Harb, kuvvetlerini Siva'ya kadar geri çekti. Buraya gelmiş olan Şeyh Ahmet'in kuvvetlerine katıldılar. İngilizler de Senusiler'in boşalttığı Herga'yı 15 Nisan 1916'da işgal ettiler ve hazırlıklara başladılar⁴¹.

Yüzbaşı Salih'in kuvvetleri Şeyh Ahmet'in kuvvetleriyle birleştikten sonra, bu sefer Şeyh Ahmet komutasında tekrar Nil Vahalarına doğru harekât başladı. Hiç

³⁹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 668.

⁴⁰ Massey, age., s.146 -147; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 669;

(İngilizler, Sollum'u aldıktan sonra Kasım 1915'in ilk haftasında batırılan Tara ve Moorina gemilerinden alınan 91 İngiliz esirinin hapsedildiği Bir-il Hekim'e zırhlı otomobillerle harekât düzenleyerek esirleri kurtarırlar. Bkz. Macmunn- Falls, age., s. 133; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 670- 671.)

⁴¹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 674 -676.

direnışe rastlamadan 24 Nisan 1916'da Vahatı Bahariye, 8 Mayıs 1916'da Farfara, Haziran 1916 ortalarında Dahle vadisi ele geçirilir. Ekim 1916'ya kadar buralar işgal altında tutuldu⁴².

Şeyh Ahmet'in bu harekâtıyla aynı zamanda, Sina – Filistin Cephesinde, 4. Ordunun İkinci Kanal Harekâtı başlar. 22- 23 Nisan 1916'da Türk ve İngiliz Kuvvetleri arasında Ağrıntina ve Katya muharebeleri yapılır. İngilizler çok sayıda ölü ve yaralı verirler⁴³. Daha sonra yapılan muharebelerde İngilizler kazanır. İngilizlerin ilerlemesi 25 Ekim 1918 tarihinde Halep'in elden çıkmasına kadar devam eder.

İngilizler 1916 yılının Mart ayından Ekim ayına kadar Güneydeki Nil vahalarında yapacakları harekât için hazırlandılar. Bu bölgedeki İngiliz Batı Kuvvetleri Komutanlığı, başlattığı harekât ile sırasıyla; 4 Ekim 1916'da Vahatı Bahariye, 17 Ekim 1916'da Dahle'yi ele geçirdiler. İngilizler Siva'da bulunan Şeyh Ahmet'i zırhlı otomobil kollarıyla kuşatıp ele geçirmek istiyordu. Bu nedenle, üç hafif zırhlı oto bölüğü 21 Ocak 1917'de Matruh'tan hareket etti. 5 Şubat 1917'de Siva'yi ele geçirdi. Fakat Seyit Ahmet daha önce Siva'dan Gırba'ya çekilmişti. Aynı gün Carabub'a geldi. Amcaoğlu Seyit İdris'in onun burada kalmasına izin vermemesi üzerine, 7 Mart'ta Calu ve 9 Mart'ta Acula'ya ve buradan da hareketle Marada üzerinden 15 Mayıs 1917'de Sirt'e vararak, karargâhını kurdu⁴⁴.

C- Diğer Bölgelerde Yapılan Muharebeler

İngilizlerle Afrika kıtasında savaşılan diğer bir bölge de Darfur'dur. Sudan Mısır'a bağlıydı. Darfur'da, Batı Sudan'da yarı bağımsız bir devletti. Darfur Sultanı Ali Dinar, Osmanlı Padişah ve Halifesinin Kutsal Savaş çağrısına uyarak İngilizlere karşı isyan etti. Bağımsızlığını ilan etti. Fakat Osmanlı Devletinin gönderdiği subaylar ve yardımlar zamanında yetişemedi. İngilizler bu bölgede yaptıkları bir seri harekâtle Ali Dinar kuvvetlerini yendiler. Son yaptıkları 6 Kasım 1916'daki Cebel-i Cuba muharebesinde Ali Dinar da şehit oldu. İngilizler böylece Kasım 1916'da ayaklanmayı tamamen bastırdılar⁴⁵.

Tunus bölgesinde ise Fransa, Trablusgarp sınırında fazla kuvvet bulundurmuyordu. İtalyanlar kıyı şeridinde çekilince Fransızlar da bu durumdan olumsuz etkilendiler. Halife-ibn- Asker adlı mücahit 5000 adamı ve 30 Türk subayı ile Tunus'un Dehibat şehrine saldırdı. Aynı zamanda halk üzerinde propaganda faaliyeti yürütüldü. Bazı çatışmalar dışında Tunus genel olarak savaş boyunca sakin kaldı⁴⁶. Fransızlarla yapılan diğer çatışma ise Fransız Sudan'ı olarak adlandırılan, Nijer'e karşı yapılan harekâttir. Sınır bölgesinde Osmanlı Hükümeti'nin komutanı olan Tevarekli Kösen, emrindeki kuvvetlerle Gat'tan hareket ederek Fransızlara

⁴² Age., s. 676 -677.

⁴³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s. 193 -200

⁴⁴ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 676- 680.

⁴⁵ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 681- 684; Philip H. Stoddard, age., s. 83- 84.

⁴⁶ Philip H. Stoddard, age., s. 83.

saldırdı. Nijer'in, Air ve Zinder bölgeleri istikametinde ilerleyerek karşılaştığı Fransız kuvvetlerini yenerek bu bölgeleri ele geçirdi. Tekrar Gat'a döndü⁴⁷.

II- NURİ PAŞA'NIN İTALYAN İŞGAL BÖLGESİNE GEÇMESİ VE İTALYANLARA KARŞI MÜCADELE ETMESİ

Nuri Paşa, İngilizlerin Seyd-i Aziz baskınından sonra dağılan kuvvetlerini Tobruk Güneybatısındaki Akroma'da toplayabildi. Hazırlıklarını daha iyi yapabilmesi için karargâhını önce İngazali'ye; daha sonra da Şeyh İdris'in bulunduğu Cidabiye'ye taşıdı. Şeyh İdris'in kendisine ve Türk subaylarına karşı müdahaleci tutumu yüzünden bir müddet sonra karargâhını Mısır'a taşıdı⁴⁸.

Nuri Paşa'nın Mısır'a saldırıları başarısız olup, İngilizler Sollum'u tekrar ele geçirdikten sonra; birinci plana çıkan Şeyh İdris, İngiliz ve İtalyanlara Temmuz 1916'da görüşme teklifinde bulunur. Bingazi güneyindeki Zuveytina'da görüşmeler başlar. Nuri Paşa'nın bütün engellemelerine ve görüşmelerin sık sık kesilmesine rağmen; Şeyh İdris 14 Nisan 1917'de İtalyanlarla; 17 Nisan 1917'de İngilizlerle anlaşma imzalar⁴⁹. Şeyh İdris, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in ve Asir'deki Seyit İdris'in de yayınladıkları olumsuz bildirimler ile bazı eski Osmanlı Ordu mensuplarının kötü telkinleriyle ve Mısır gazetelerinde yayımlanan aleyhte yazıların etkilemesiyle, Osmanlı Hükümetine karşı düşmanca tavırlar takınmaya; İngiliz, İtalyan ve Fransızlarla anlaşmaktan sonra da kendini daha güçlü görmeye ve uygulamalarında ileri gitmeye başlar. Yanındaki Osmanlı subay ve memurlarının bir kısmını çöllere sürerek oralarda iki sene hapsedirir. Daha sonra İtalyanlara teslim eder. Bunlardan bir kısmı zindanlardan kaçmayı başararak Nuri Paşa ve Şeyh Ahmet'in yanına dönerler. Bir kısmı da ıssız çöllerde kaybolup gider. Ayrıca Şeyh İdris halka da zulmetmeye başlar. Zaten halkın çoğunluğu İngiliz ve İtalyan çıkarlarına hizmet ettiği için kendisinden nefret eder⁵⁰.

⁴⁷ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 705 -706.

⁴⁸ Nuri Paşa İngazali'ye geldiğinde İtalyanlardan gönderilen bir mektupta; uğranılan bozgunun üzülmelerini ve İtalyan topraklarında oldukları hatırlatılarak, isterlerse bir İtalyan harp gemisiyle İstanbul'a nakillerinin mümkün olacağı bildiriliyordu. Aslında İtalyanlar da Nuri Paşa'yı istemiyorlar ve onu nazik sözlerle uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Bunu anlayan Nuri Paşa ise, Kut-ülAmmara'da Türk kuvvetlerine esir düşen İngiliz Generali Townshend'in İtalyan gazetesinden kesilen bir resmini göndererek cevap verdi. Bkz. Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 671.

⁴⁹ İtalyanlarla yapılan anlaşma maddelerinde; 1) Çatışmanın derhal kesilmesi, 2) Berka'da Senusilerle İtalyanların kontrolünde bulunan bölgeler arasında sosyal ve ticarî münasebetlerin serbest bırakılması, 3) Her iki tarafın kendi bölgelerinde güvenlikten sorumlu olması, 4) Yeni karakol ve mevziler yapılmaması, 5) Bir bölgeden diğerine akınlara müsaade olunmaması, 6) Ahalinin ileride silahsızlandırılması ve tahrikçilerin gerilere sürülmesi, 7) Askeri maksatlar dışında işgal edilmiş Senusi zaviyelerinin boşaltılması ve vergiden muaf tutulması, 8) Zaviye şeyhlerinin aylıklarının İtalyanlar tarafından ödenmesi ve halkla irtibatın bu şahıslar vasıtasıyla yapılması, 9) İtalyan kontrolündeki bölgelerde bulunan mahkemelerde dini kanunların ve okullarda dinî eğitimin uygulanması kabul edilmekteydi. Bkz. Celal Tefvik Karasapan, *age.*, s. 228; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 673; Jamil M. Abun-Nasr, *A History of The Maghrib in The Islamic Period*, Cambridge University Press, 1987, s. 394.

Şeyh İdris'in İngilizlerle yaptığı anlaşmada ise şu maddeler kabul edilmekteydi: 1) Senusilerin elinde bulunan esirlerin geri verilmesi, 2) Bütün Türk ve diğer muhasım devlet tebasından subay ve ajanların İngilizlere teslim edilmesi veya Afrika dışına gönderilmesi, 3) Mısır topraklarında hiç bir silahlı Senusinin bulundurulmaması ve bunun karşılığında Sollum'un Senusiler için açık bulundurulması, 4) Mısır'daki Şeyh İdris'e ait mülklere riayet edilmesi, 5) Mısır'a ait olmakla beraber Carabub vahalarının Şeyh İdris tarafından idare olunması şeklindeydi. Bkz. Celal Tefvik Karasapan, *age.*, s. 229

⁵⁰ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 712 -713.

Nuri Paşa Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı taarruz hazırlıklarını yaparken, Osmanlı Hükümeti de Trablusgarp'ı tekrar Osmanlı topraklarına katmak için karar aldı. Zaten hem Trablus bölgesinde hem de Şeyh İdris'e rağmen Bingazi bölgesindeki halk Osmanlı yönetiminde kalmak istiyordu. Osmanlı Hükümeti, İstanbul'da bulunan Süleyman el- Baruni'yi de 21 Eylül 1916 tarihinde vali olarak tayin etti. Süleyman el- Baruni hükümet işlerinde tecrübesi olmadığı için yanına Kurmay Binbaşı Abdurrahman Nafiz Bey (Orgeneral Gürman) bir üst rütbe ile sivil ve asker müşavir sıfatıyla Trablusgarp Bağımsız Kuvvetleri Kurmay Başkanlığına getirildi. Hükümet kendisine 22 Eylül 1916'da görev ve yetkilerini belirten bir yönerge verdi. Bu yönergede görevler; Sivil İdare, Askeri İdare ve İcraat başlıkları altında belirlenmişti. Nuri Paşa ile ilişkisi İcraat bölümünde; " *Afrika'daki askeri hareketlerin bir elden düzenlenmesi için Afrika Grupları Komutanı Nuri Paşa ile bağlantı kuracak ve temasta bulunacaktır.*" cümlesi ile belirtilmişti. Vali Süleyman el- Baruni 28 Eylül 1916 tarihinde İstanbul'dan hareket ederek Viyana üzerinden Trablusgarp'a geldi. Mısırata'da halk tarafından coşkuyla karşılandı. Cadde ve sokaklar Osmanlı bayrakları ile donatıldı⁵¹.

Kıyı şehirlerinde tahkimatlarını geliştirmeye çalışan İtalyanlara karşı mücadele eden Mücahitlerin kendi aralarında iç çekişme ve mücadele vardı. Bölgenin en güçlü liderlerinde Mısırata Mutasarrıfı Ramazan Bey ile Batıdaki Tarhuneliler ve Doğudaki Senusiler savaş halindeydiler. Bunları önlemek için Süleyman el-Baruni, Osmanlı zamanındaki askeri ve sivil örgütlenmeyi kurmaya çalıştı. Çatışmalı aşiretleri barıştırdı. Senusilerin üzerine kuvvet gönderildi. İkmal işleri düzene sokulmaya çalışıldı. Askeri örgütlenmenin çabuk yapılabilmesi için para ve ikmal maddeleri İstanbul'a bildirildi. Bunların iki ayda bir gönderilecek denizaltı ile sağlanması istendi. Fakat Almanlar kışın sefer yapamayacaklarını belirterek denizaltıları göndermediler. Bu sebeple İtalyanlara karşı harekât 1917 yılı baharına ertelendi⁵².

Nuri Paşa'nın batıya gelişi ile birlikte emir komuta ilişkilerinde bazı değişiklikler yapıldı. Vali yanında müşavir sıfatıyla bulunan Yarbay A. Nafiz Gürman Afrika Grupları Kurmay Başkanı adıyla Nuri Paşa'nın karargâhına geçti, Vali de bu komutanlık emrine girdi. Birlikler de Sudan, Fizan, Bingazi ve Trablusgarp Grupları olarak teşkil edildi. Bunların içinde Mücahit Kolları ile Nizamiye ve Mücahit Karışık Kolları bulunmaktaydı⁵³. Nuri Paşa, Afrika Grupları Komutanı olarak

⁵¹ Age., s. 686 -687.

⁵² Age., s. 690 -691.

⁵³ Kazım Orbay Arşivi, KO B. IV- 247; Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı, s. 692, 706 -707.

Nuri Paşa, Bingazi'den Mısırata'ya geçtikten sonra yeni karargâhında aşağıdaki personel bulunmaktaydı:

- Afrika Grupları Komutanı: Nuri Paşa
- Afrika Grupları Kurmay Başkanı: Kurmay Yarbay Abdurrahman Nafiz Gürman
- Afrika Grupları Karargâh Bölük Komutanı: Yüzbaşı Bilal
- Afrika Grupları Muhafız Bölük Komutanı: Binbaşı Halil Uras
- Afrika Grupları Ağır Makineli Tüfek Komutanı: Veli Çavuş
- Afrika Grupları Telsiz İstasyon Komutanı: Teğmen İhsan (General Aksoley)
- Afrika Grupları Harekât Şube Müdürü: Üsteğmen Muharrem Veli Dağlı

Afrika'daki bütün askeri birliklerinin komutanlığını yürütürken, Trablusgarp Valisini de kendisine bağlayarak, askeri yönüne ilave olarak siyasi sorumluluk da yüklenmiş oluyordu. Böylece Afrika'da hem askeri hem de siyasi yönden en büyük makamı taşıyordu.

Bu arada Nuri Paşa, Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinde şimdiye kadar göstermiş olduğu yararlı çalışmalarından dolayı, 29 Temmuz 1916'da Almanya İmparatoru tarafından Birinci Rütbeden Demir Salip Madalyasıyla, 09 Teşrinisanı 1332 (22 Kasım 1916)'da Padişah tarafından Osmanlı Altın Liyakat Madalyasıyla taltif edildi. Asıl rütbesi Yüzbaşı olduğundan 11 Kânunuevvel 1332 (24 Aralık 1916) tarihinde rütbesi Binbaşılığa yükseltildi. 15 Şubat 1332 (28 Şubat 1917) tarihinde de bir sene kıdem verildi⁵⁴.

Nuri Paşa'nın Batı bölgesine gelişinden sonra İtalyanlarla yapılan muharebeler genel olarak İtalyanların, varlıklarını hissettirmek ve mücahitlerin hazırlıkların bozmak amacıyla, yaptıkları çıkış ve temizlik hareketleri ile Trablusgarplıların bunlara karşı koyma ve baskın hareketleri şeklinde geçmiştir. İtalyanlar, Homs, Trablus ve Zuvara kıyı kesiminde üç grup halinde tahkimli mevzilerde yerleşmişlerdi. Trablusgarplı mücahitler ise İtalyanların karşısında tedbir aldıkları gibi, halen çatışma halinde oldukları Sirt bölgesinde Senusilerin karşısında da tedbir almak zorunda kalmışlardı. İtalyanlarla yapılan muharebeler özet olarak şöyle meydana gelmiştir:

- İtalyanlar, birinci çıkış hareketini 4 Ocak 1917'de ve ikinci çıkış hareketini 10 Ocak 1917'de Kırkarış bölgesinden; üçüncü çıkış hareketini ise 27 Şubat 1917'de Trablus bölgesinden yapmışlardır. İtalyanların zayıfatı fazla olmuştur.

- 16 Ocak 1917 tarihinde Acilat bölgesinde yapılan muharebede; İtalyanlar galip gelerek Acilat'ı işgal ettiler. Mücahitler aldıkları takviyelerle Acilat'ı tekrar ele geçirdiler. İtalyanlar, 05 Nisan 1917'de Acilat üzerine tekrar saldırıya geçmelerine rağmen fazla zayıfat vererek Zuvara'ya çekildiler⁵⁵.

- Mücahitler, İtalyanların Acilat'a yaptıkları taarruzun intikamını almak için Mayıs 1917'de Zuvara'ya taarruz ettiler. Batıdan takviyeye gelen İtalyan süvari birliği de mağlup edildi. İtalyanlara büyük zayıfat verdirildi⁵⁶.

- 1917 yılı başından beri Acilat ve batısındaki Trabluslu mücahitlerin taarruz ve baskılarından kurtulamayan İtalyanlar Zuvara'da topladıkları üstün kuvvetlerle, Eylül 1917'de doğu yönünde yeniden ileri harekete geçtiler. Mücahitleri mağlup ederek Acilat, Sorman, Zaviye ve Zanzur hurmalıklarını ele geçirdiler. Bunu

- Afrika Grupları İkmal Şube Müdürü: Yüzbaşı Vasfi

Bunlardan ikmal şubesine bağlı olarak, fişek ve barut yapım evleri, silah onarım evi, donatım ve giysi yapım evleri faaliyette bulunuyordu. Bunlardan başka Komutanlık Karargâhı yardımcı kadrosu olarak Pertev Tevfik ve Mısırlı Abdurrahman Azam bulunuyordu. Her ikisi de Nuri Paşa'ya sadık, kendi fikirlerinden ziyade onun görüşünü benimserlerdi. Bu nedenle Kurmay Başkanı ile arasında daha ilk günlerde fikir ayrılıkları göze çarpıyordu. Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cephele-ri ve Libya Harekâtı**, s.706 -707.

⁵⁴ M.S.B. Arşivi **Nuri Killigil'in Şahsi Dosyası**.

⁵⁵ **Hicaz, Asir, Yemen Cephele-ri ve Libya Harekâtı**, s. 695- 698.

⁵⁶ **A.g.e.**, s. 698- 699.

haber alan Nuri Paşa, Mısırata ve Homs'taki yeni teşkil edilerek yetiştirilen dört piyade bölüğü ile bir makineli tüfek bölüğünü ve 3,7 cm. lik iki toplu bir topçu takımını yanına alarak batıya yöneldi. 20 Eylül 1917'de General Cassini'nin komuta ettiği İtalyan kuvvetlerinin bütünü Zanzur'dan sonra Süvani bin Adem'de toplandıklarını öğrendi. Nuri Paşa, 20- 21 Eylül 1917 tarihleri arasında General Cassini kuvvetleri ile Süvani bin Adem'de yaptığı çatışmada; İtalyan kuvvetlerine fazla zayıf verdirerek mağlup etti. Cassini, 22 Eylül 1917 tarihinde kuvvetlerini Trablus'a çekti. Çok çetin geçen bu muharebede Trablusgarplıların da kayıpları çok oldu. Bunun nedeni, İtalyanların muharebe esnasında işgal ettikleri yerlerde silahsız ve suçsuz halka saldırıp, kadın, çocuk ve yaşlı demeden öldürmeleridir. Muharebenin sonunda Süvani bin Adem hurmalıkları, baştan başa günahsız ve çaresiz insanların cesetleriyle dolmuştur⁵⁷.

Nuri Paşa bu muharebelerde gösterdiği başarılarından dolayı 23 Eylül 1333 (1917) de Osmanlı Padişahı tarafından Altın İmtiyaz Madalyasıyla taltif edilir⁵⁸.

Bu çatışmalardan başka 1917 yılı içerisinde, Mücahit kuvvetler ve İtalyanlar arasında keşif ve gözetleme faaliyetleri sürdürüldü. İtalyanlar uçaklarıyla keşif ve gözetleme yaptıkları gibi, mücahit mevzilerini ve sivil halkı da bombaladılar. Bu uçaklar, mücahitler tarafından vurularak düşürülemedi. Ancak iki tanesi Şubat 1917'de Cafare ve Aziziye bölgelerinde zorunlu iniş yaptılar. Her iki uçak da halk tarafından parçalandı. Personeli esir edildi.

Trablusgarplı mücahitler, İtalyanlarla mücadele ettikleri gibi, Senusilerle de hasım durumda idiler. Seyit Ahmet'ten sonra birinci plana geçen Seyit İdris, kuvvetleriyle Sirt'ten batıya doğru taarruzu planlıyordu. Nuri Paşa, bunu önlemek için, Mısırata'daki kuvvetleriyle 10 Mayıs 1917'de Sirt'e doğru hareket etti. Seyit İdris'in önceden buraya gönderdiği 800 kişilik kuvvetiyle irtibat kurdu. Bu kuvvete komuta eden aşiret reislerinden bir kısmını ikna ederek 400 kişilik bir kuvvetin kendi tarafına geçmesini sağladı. Nuri Paşa'nın bu başarısı, doğudan batıya hareket etmiş olan Seyit İdris'in, planını uygulamaktan vazgeçmesini sağladı⁵⁹.

Nuri Paşa'nın diğer bir başarısı da Fizan'da isyan eden Seyit Abit'in isyanını bastırmasıdır. İtalyanlar Fizan'ı 3 Mart 1914 tarihinde işgal etmişlerdi. Burada yaşayan Koloğlu aşiretleri İtalyanlara isyan ederek, 1914 yılı sonlarında bu bölgeyi İtalyanların elinden kurtarmışlardı. Bu kurtarma harekâtında Senusi ileri gelenlerinden Seyit Ahmet'in kardeşi Seyit Abit'in de rolü büyük olmuştu. Seyit Abit, Osmanlı yönetimine karşı idi. Fizan'da duruma egemen olduktan sonra kendisini Trablus, Tunus ve Cezayir Sultanı ilan ettirmeye kalkıştı. Kötü yönetiminden dolayı halk tarafından sevilmiyordu. Trablusgarp üzerine kuvvet gönderip yenilince halk üzerindeki baskısı daha çok arttı. Fizan'dan Mısırata'ya devamlı şikâyetler gitmeye başladı.

⁵⁷ Age., s. 699- 700.

⁵⁸ M.S.B. Arşivi Nuri Killigil'in Şahsi Dosyası.

⁵⁹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 703.

Nuri Paşa buraya gönderdiği Yüzbaşı Sakıp ile durumu yerinde inceledi. Mart 1917 yılında tekrar Mısırata'ya dönen Yüzbaşı Sakıp, Fizan'daki karışıklıkları ve Seyit Abit'in kötü yönetimini ve alınacak tedbirleri Nuri Paşa'ya anlattı. Bunun üzerine Nuri Paşa kendisini asayişi ve hükümet otoritesini tesis etmek için bir kısım kuvvetle tekrar Fizan'a gönderdi. Yüzbaşı Sakıp aldığı akıllıca önlemlerle Fizan'ı Seyit Abit'ten ve Seyfettin Nasır'dan (Seyfettin Nasır başlangıçta Osmanlı Hükümet yanlısıdır. Daha sonra karşı duruma geçmiştir.) kurtardı. Bu başarısından dolayı Fizan Mutasarrıf ve Komutanlığına atandı. İyi yetiştirilmiş disiplinli 300 mevcutlu bir bölükle iki ağır makineli tüfek ve bir toptan ibaret kuvvetiyle Mütarekeye kadar Fizan'ın merkezi Murzuk'ta hükümet otoritesini korudu⁶⁰.

Şeyh Ahmet, Nil Batı vahalarında İngilizlerle yaptığı mücadeleden sonra Siva – Carabub– Calu – Ucla – Marada – Marduma – Kasrızafran – Sirt yolunu takip ederek 15 Mayıs 1917'de Sirt'e gelerek burada karargâhını kurmuştu. Nuri Paşa ve adamları, halen Sirt'te bulunan Şeyh Ahmet'in Mısırata'ya gelmesini ve kendisiyle birlikte çalışmayı istiyorlardı⁶¹.

Nuri Paşa bu tarihlerde ağabeyi Enver Paşa'ya Trablusgarp'taki genel durumu ve alınacak tedbirleri ve düşüncelerini açıklayan aşağıdaki mektubu yazdı.

“ Dersaadet, Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerine

Muhterem Ağabey,

On gün evvel yazdığım mektupta Şark ile Garp arasındaki meseleyi hal etmek üzere hareket edeceğimi yazmıştım. Bugün mesele hal edildi. Sirte'deki Senusi kuvvetinin kısmi küllisi bana iltihak etti. Fakat Senusi ailesinde bir hareket olarak değil. Seyit Ahmet Vahat'dan avdet etti. İdris'ten korktuğu için Garb'a gelmek istiyordu. Bu sefer de içerilerde dolaşmaktadır. Yakında kendisiyle görüşeceğim. Senusilik bütün vatanda tehlikede ise de bendeniz atiyi düşünerek icabı vechile hareket ediyorum. Ati vaziyetimizin pek mükemmel olacağını tahmin ediyorum. İdris'in İngiliz ve İtalyanlarla yaptığı sulhu bozacağım.

İki tahtelbahirin (Denizaltı) aynı zamanda gelmesi kuvve-i maneviyeyi pek artırdı.

Ağabey, buraya icrası mümkün fedakârlığı yaparsanız Harbi Umumiyyeye mutlak tesir yapacağına kanaatim vardır.

Elbise ve kasatura, matara vesaireyi buradan temin için imalâthane yapıldı. Cephane, silah, para lazım. Şark kuvvetini takviye ile İngilizlere karşı tekrar hareket pek kâbilidir. Bunun için otomatik topa ihtiyaç olabileceği; erzaka feokâlâde lüzum vardır. Garp az zaman için kendisini idare edebilecektir. Şarkta İtalyan'dan çıkan cüzi erzakı insanları ölmekten muhafaza ediyor.

Artık vazifesi kalmayan deryalardaki bir tahtelbahirin üç - dört yol yapması gayri mümkün müdür? Bu vasıta ile Afrika yüzünüzü ak edecektir. Ve bunu namusumla temin ederim. Sizlere katıksız üç buçuk senedir ettiğim sabrın mükâfatını bana göstermeyecek misin? Bir İngiliz otomobilinin kırıldığını görmek bizim için büyük mükâfat olacaktır.

⁶⁰ Age., s. 704.

⁶¹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 680, 707, Kroki: 79a.

Tunus, Cezayir belki üç ay zarfında Fransızlardan temizlenir. Mezkûr tahtelbahirlerden birinin temini mümkün olursa her şeyi esaslı görüşmek ve hazırlamak üzere on beş gün müsaade ediniz yanınıza geleyim. Kabul olmazsa yanınıza gelmeme lüzum yoktur. Hasretle ellerinizden öper, babalığınızdan dolayı tebrik eylerim. Kardeşin Nuri

Sultan Efendi Hazretlerine tebrikât ve ihtirâmâtımı takdim eylerim⁶²."

Nuri Paşa'nın mektubu incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Mektubun yazıldığı tarih belli olmamasına rağmen Şeyh Ahmet'in Sirt'e geldiği tarih olan 15 Mayıs 1917 ile Enver Paşa'nın ilk çocuğu olan Mâhpeyker Hanımın doğum tarihi olan 17 Mayıs 1917⁶³ dikkate alındığında; mektubun Mayıs 1917 son haftalarında veya Haziran 1917 ilk haftalarında yazıldığı değerlendirilmektedir.

- Senusi meselesinin halledildiğini belirtmesiyle, Seyh İdris'in Trablus üzerine yapacağı saldırıyı Nuri Paşa'nın bizzat kendisinin giderek 10 Mayıs 1917'de önlemesi ve aşiret reislerini ikna ederek kendisine katılmalarını sağladığını açıklamaktadır.

- Şeyh Ahmet'in, Şeyh İdris ile arasının iyi olmadığını ve bu yüzden batıya gelmek istediğini, Sirt'e geldiğini ve mücadele için kendisi ile görüşeceğini belirtmektedir. Nuri Paşa'nın bu girişimi karargâhındaki fikir ayrılığının ve anlaşmazlığının temelini teşkil edecektir.

- Şeyh İdris'in İngiliz ve İtalyanlarla anlaşması, Bingazi bölgesinde ayrı bir devlet kurmak ve buna Şeyh Ahmet'i karıştırmamak istemesi, gerekirse Tobruk ve kuzeyini İngilizlere bırakarak karşılığında da mali destek sağlamak düşüncesi, Trablus bölgesini de hâkimiyeti altına alma isteği, Nuri Paşa'nın nazarında Senusilik bir tehlike olarak da görülmektedir. Bunun için Nuri Paşa, Şeyh Ahmet'e destek sağlayarak Seyit İdris'e karşı dengeyi sağlamayı düşünmektedir. Fakat bu fikir de karargâhı tarafından benimsenmemiştir.

- 14 Mayıs 1917'de Avusturya'nın Adriyatik'teki Pola limanından kalkan Gebesli Mehmet Kaptan Gemisi ile UC -73 Alman denizaltısının Mısırata limanına⁶⁴

⁶² Kazım Orbay Arşivi, KO B. V- 138.

⁶³ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074 -1990)**, Cilt 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Öncü Basimevi, Ankara 2005, s. 653

⁶⁴ Gebesli Mehmet Kaptan Gemisi ile 1000 tüfek ve cephanesi; UC -73 Alman denizaltısı ile Telsiz istasyonu, cephanesi ile beraber top ve makineli tüfek getirilmiştir. Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı**, s. 816 (Akdeniz'de İngiliz ve İtalyan Donanmasının üstünlüğü Osmanlı Devleti'nin deniz yolu ile Trablusgarp'ı ikmalini güçleştirmiştir. Akdeniz limanlarında yüklenen bazı gemiler daha limandan kalkmadan veya seyir halinde iken batırılmıştır. Bu nedenle deniz yolu ile ikmalde Alman denizaltıları silah ve malzeme taşıdıkları gibi, yük taşıyan gemilere de refakat etmiştir.

Almanlarla yapılan anlaşma gereğince yapılan denizaltı seferleri, başlangıçta Kiel limanından başlamıştır. Almanya'nın Kiel limanından hareket eden UC -20 Denizaltısının Komutanı Franz Becker bir hatıra yazısında şöyle demektedir:

"UC- 20 Denizaltı gemisinin ilk komutanı idim. Bu denizaltı gemisi, Afrika'da savaşan Türk mütteliklerimize savaş gereçleri taşımak için özel olarak tadil edilmişti. Bizim ilk seferimiz Kiel'den başladı. İngiltere'yi dolaşarak Güney Fas'a geldik. Bu seferimizde bazı subayları ve savaş gereçlerini karaya çıkarmak zorunda idik (ajan anlamında). Bundan sonra Cebel-i Tank'tan geçtik ve Pola'ya geldik. Bu seyir 55 gün sürdü ve denizaltı gemileri için bu bir rekordur.

Bundan sonraki seferimizi silah ve mühimmat yüklü olarak Pola'dan Libya'ya yaptım. Silah ve mühimmatı, Türk subaylarının komutasında İtalyanlara karşı savaşan Araplara götürdük. Mühimmatı Mısırata yöresinde Sirt'e getirdik. Karaya çıkım ve oranın en yüksek komutanı olan General Nuri'yi tanıdım."

aynı zamanda getirdiği silah, cephane ve malzemeler kastedilerek, bu ikmalin morallerini yükselttiği belirtilmektedir.

- Trablusgarp'ın takviye edilerek İngilizlere tekrar taarruz edilmesini teklif etmektedir. İngiliz zırhlı otomobillerine karşı savaşmak için başta otomatik top olmak üzere silah ve cephane takviyesi istemektedir. Böyle bir teklif, Nuri Paşa'nın Seydi Aziz'de İngiliz zırhlı otomobillerinin taarruzunun etkisini unutmadığını ve bunun karşılığını vermek istediğini ortaya koymaktadır. Ancak, sadece Alman denizaltılarının seyrek olarak yaptığı ikmalle ve bölgedeki aşiret kuvvetleriyle; teknoloji, ateş ve zırh gücüne sahip İngiliz Ordusuna karşı böyle bir taarruzun başarı şansı olmayacağı aşikârdır.

- Nuri Paşa bölgede yiyecek sıkıntısının da çekildiğini Enver Paşa'ya söylemektedir. Bilhassa Doğu dediği Bingazi bölgesindeki Senusilerin, İngilizlerle çatışmadan sonra, Sollum limanına gelen erzaktan istifade edememeleri, yiyecek sıkıntısını artırmıştır. Türkiye'den yiyecek ve malzeme getiren gemilerin yolda İtilaf Devletleri Donanması tarafından batırılması da sıkıntının nedenlerindedir. Hatta her türlü tedbire rağmen yiyecek sıkıntısı önlenemediği için Nalut'taki ve Cebel-i Garbi'deki halkın bir kısmı Tunus'a göç etmek zorunda kalmıştır.

- Nuri Paşa para sıkıntısını da dile getirmektedir. Türkiye'den gönderilemeyen bazı maddelerin bölgeden satın alınması için paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Subay, astsubay ve erlerin iki senedir maaşları bile ödenememiştir. Bu yüzden Türk mücahit subaylar parasızlık nedeniyle şeyhlere sığınmak ve onların verdiği erzak ile geçinmek zorunda kalmışlardır. İstanbul'dan para gelmediği zamanlarda zengin şeyhlerden borç para bile alınmıştır⁶⁵.

- Nuri Paşa, bir denizaltı ile İstanbul'a gelmek için izin istemektedir. Enver Paşa ile Afrika'daki durumu ve bilhassa Kurmay Başkanı A. Nafiz Gürman ile arasındaki fikir ayrılığını daha açık bir şekilde konuşmak istediği anlaşılmaktadır. Zaten 1917 yılının sonunda Nuri Paşa bu görevinden alınarak İstanbul'a çağırılacak; bilahare Kafkas Cephesine görevlendirilecektir.

Daha sonra Akdeniz limanlarından kalkan denizaltılar, bu limanların bakım ve onarım imkânsızlığı nedeniyle Avusturya'nın Pola limanından hareket etmeye başlamıştır. Tasarlanan plan ve programa göre Trablusgarp'a dört-altı haftada bir denizaltı göndermek gerekiyordu. Fakat gerek Akdeniz'de yapılan denizaltı muharebelerinin artması, gerek kış aylarının elverişsiz koşulları ve sefer için ayrılan iki denizaltının, bazen uzun süren onarımları yüzünden, bu program düzenli ve periyodik uygulanamamıştır. Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı**, s. 809, 815, 819, 822.)

⁶⁵ Vali Süleyman el- Baruni'nin yanında askerî danışman olan Kurmay Yarbay A. Nafiz Gürman çekilen para sıkıntısını ve Türk mücahit subaylarının acıklı, fakat gerçek durumlarını şöyle anlatmaktadır:

"Bütün subaylarımız senelerce bir şeye yaşarak onun ekmeği ile yemeğiyle karınlarını doyurmuşlar, yine bu şeyhlerin verdiği üç beş kuruşla tütünlerini ve çamaşırlarını tedarike çalışmışlardı. Hiç birisinin üzerinde elbise kalmamıştı. Birer Arap abasına bürünmüşler, başlarına beyaz bir takye geçirmişlerdi. Çünkü oralarda bulunabilen, şeyhlerin de kendilerine verebileceği eşya ancak bu idi. Bu kadar yoksunluğa karşı yine bu arkadaşlar, vatanın menfaati ve mensup oldukları ordunun şerefi uğrunda kendilerini düşünmeyerek çalışmaktan ve ölmekten geri durmamışlardı. Bu gayretli insanlar ne kadar takdir edilse azdır. Biz bunlara İstanbul'dan getirdiğimiz para ile ilk maaşlarını, bir miktar altın para olarak verdik.

Bunların paraları alınca heyecanlarının insanı müteessir etmemeleri kabul değildi. Bazılarının bu Türk paralarını yüzlerine sürerek sevinçlerinden ve bu günleri gördüklerinden dolayı ağladıklarını işittim. Çok yazık ki bu insanlara Avrupa'dan gelirken hiç olmazsa çamaşır ve lüzumlu eşya getirmemiş olduğumuza biz de acıdık." Bkz. **Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı**, s. 828.

III- NURİ PAŞA'NIN KARARGÂHINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIK VE NURİ PAŞA'NIN İSTANBUL'A DÖNMESİ

Nuri Paşa, Şeyh Ahmet'in Mısırata'ya gelmesini istiyordu. Nuri Paşa'ya sadık olan karargâhta asıl görevleri bulunmayan Pertev Tevfik ve Abdurrahman Azam da durmadan bu fikri savunuyorlardı. Kurmay Yarbay A. Nafiz ise bu fikre karşı idi. Çünkü batıda Mısırata, Ziliten, Müsellata ve Urfele bölgelerine egemen olan Ramazan Bey, Senusilerle evvelden beri anlaşmazlık halindeydi. Kendisinin Tarhanelilerle savaştığı bir sırada Senusilerin kendi üzerine kuvvet gönderdiğini unutmamıştı. Vali Süleyman el-Baruni de vaktiyle kendisini hapsederek kötü muamele yapan Şeyh Ahmet'i istemiyordu. Kendisinin uysal mizacı bunu kabul etse bile Ramazan Bey ve onu destekleyen halk kitlesi reddederdi. Ramazan Bey'in karşı çıkmasına rağmen, Senusi kuvvetlerinin batıya gelerek Ramazan kuvvetlerini bastırma fikri ortaya atılınca; Kurmay Başkanı, karargâhta bu konuda çıkan her tartışmada bu tehlikeli oyuna karşı çıkmaktaydı. Yarbay A. Nafiz'in, bu tartışmalarla ilgili ve Nuri Paşa ile arasında geçen son konuşmaları ve görevinden ayrılışını anlatan hatırası şöyledir:

“ Karargâhta resmi bir görevleri olmayan yardımcı arkadaşların (Nuri Paşa'nın adamları iki sivil memur) bu işi, parmaklarına dolamaları ve her vesileden yararlanarak bu sorunu ileri sürmeleri benim sabrımı tamamen tüketmişti.

Bir gün akşam yemeğinden sonra Ramazan Bey'in yanına gitmiştim. Mısır vahalarından dönen Seyit Ahmet'in Sökene taraflarına geldiğinden, Fizan'a veya kuzeye doğru gelmesi ihtimali olduğundan ve gelen aldığı haberlerden Ramazan Bey söz ediyordu.

Karargâh arkadaşlarından birisi de gelmişti. Biz de dinledik. Ertesi sabah dairede masamın başında çalışırken, Nuri Paşa geldi. Seyit Ahmet'ten laf açtı. Sözü, benim akşam Ramazan Beyin yanında bulunmaktığıma getirdi. Seyit Ahmet hakkında Ramazan'ı dinlemenin doğru olmadığını, bu gibi hareketlerin Ramazan'ı teşvik yerine geçtiğini söyledi. Bu sözden ben son derece üzüldüm.

Kendisine bu sorunun tartışma zamanının geçtiğini, benim bu koşullar altında burada çalışmaktığımın mümkün olmadığını, İstanbul'a dönmeme izin vermesini söyledim. Kabul etti. Bu suretle benim Afrika'daki görevimde sona ermiş oldu⁶⁶.”

Kurmay Yarbay A. Nafiz Gürman, 29 Temmuz 1917'de bir Alman denizaltısı ile Trablusgarp'tan ayrılmıştır. Kurmay Yarbay A. Nafiz, Trablusgarp'tan ayrıldıktan 15 gün sonra (13 Ağustos 1917), Nuri Paşa, Enver Paşa'ya özel bir mektup yazar. Yazdığı mektupta *“ Burada Kurmay Başkanı Yarbay A. Nafiz Bey yorulmuş, ufak bir vesile ile İstanbul'a gitmeyi arzu etti. Gönderildi.”* diye belirtir⁶⁷.

Nuri Paşa, Trablusgarp'tan ayrılmadan önce 19 Ekim 1917 tarihinde Başkomutanlığa o dönemdeki durumu açıklayan raporunda;

⁶⁶ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 707- 708.

⁶⁷ Age., s. 708- 709.

“ Askeri durumun iyi, iç siyasi durumun ise karışık olduğunu, Mısırata Mutasarrıfı Ramazan Bey’in tehdit edici durum aldığını, kendisinin sivrilme tutkusuna kapıldığını, Trablusgarp’ın yiyecek kaynağının elinde oluşunu bir silah bilerek bütün Trablusgarp’a egemen olmak istediğini, Tarhunelilerle barışta görünmekte ise de, bunun uzun sürmeyeceğini, izlediği siyasete karşı çıktığını, Seyit İdris’in İngiliz ve İtalyanlarla anlaşmasına karşılık kendisinin de Seyit Ahmet’i elinde tuttuğunu, bu itibarla Seyit Ahmet’e Mısırata’dan gönderdiği yardım kafilisinin (100.000 Lira, bir top ve bir kısım donatım), Ramazan Bey tarafından yolu kesilerek yok edildiğini” bildirmektedir. Nuri Paşa, Şeyh Ahmet’i tutan ve Mısırata Mutasarrıfı Ramazan Bey’i kötüleyen raporunun sonunda, İstanbul’dan bir kısım kuvvetle (Bir piyade ve bir ağır makineli tüfek bölüğü, 10,5’luk bir topçu müfrezesi, bir istihkâm müfrezesi, bir bando takımı) takviyesini istiyordu. Vali Baruni’nin bir Türk Valisi ile değiştirilmesini ve bir Trablus Kumandanı gönderilmesini öne sürüyordu. Ayrıca, Ramazan Bey ve onu destekleyen Trablusgarplı ileri gelenler ile Şeyh Ahmet’in bir sebeple İstanbul’a çağrılmalarını istiyordu⁶⁸.

Önerilerinden de anlaşılacağı üzere, Nuri Paşa Trablusgarp’ta en çok anlaşabileceği Şeyh Ahmet ile çalışmayı düşünüyor; Buna engel olmayacak sözünü geçirebileceği bir Türk valisini istiyordu. Şeyh Ahmet’e karşı olan Ramazan Bey ile adamlarını uzaklaştırmaktan geri durmuyordu. Böylece, İngiliz ve İtalyanlarla anlaşan Şeyh İdris karşısında bir iş yapamaz durumda olan Şeyh Ahmet’i destekleyerek yeniden ön plana çıkarmak istiyordu. Fakat Senusilerle mücadele halinde olan Ramazan Bey, Nuri Paşa’nın bu niyetini anladıktan sonra kendisiyle anlaşmazlığa düşmüş oluyordu. Bu durum ise Trablusgarp’ta aşiretler arasındaki anlaşmazlığı gidererek bugüne kadar sağlanan Osmanlı Hükümetine bağlılık düzeyini yıkacağı gibi, bundan sonraki faaliyetler için de büyük zararlar doğurabilirdi. Bu nedenle, alınan raporlardan bu sakıncalı durumu anlayan Başkomutanlık, Nuri Paşa’yı buradan alarak yerine, Afrika Grupları Komutanlığına Sultan Murat’ın torunu olan Şehzade Osman Fuat’ı atayarak Trablusgarp’a gönderdi.

Nuri Paşa, Kurmay Yarbay A. Nafiz Gürman’ın ayrılışından beş ay sonra, (Ocak 1918 başlarında) bir Alman denizaltısı ile Trablusgarp’tan ayrılarak, Mısırata – Pola yolu ile İstanbul’a döner. Daha sonra Kafkas İslam Ordusu Komutanlığına atanır.

Nuri Paşa İstanbul’a döndükten sonra Trablusgarp bölgesindeki çalışmaları dikkate alınarak, 06 Şubat 1334 (1918)’de Üçüncü Rütbeden Kılıçlı Osmanî Nişanıyla taltif edilir⁶⁹.

⁶⁸ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 710.

⁶⁹ M.S.B. Arşivi Nuri Killigil’in Şahsi Dosyası.

VI- ŞEHZADE OSMAN FUAT'IN TRABLUSGARP'A GELMESİ VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUNA KADAR MEYDANA GELEN OLAYLAR

Nuri Paşa'nın, İstanbul'a dönmesiyle birlikte Afrika Grupları Komutanlığına Şehzade Osman Fuat atandı. Sultan Murat'ın torunu olan Osman Fuat, orduda süvari yüzbaşısı idi. Bu göreve atanmasıyla birlikte kendisine Fahri Ferik rütbesi verildi. Enver Paşa, Osman Fuat'a yardımcı, hatta gözetmesi için Kurmay Yarbay A. Nafiz Gürman'ı Kurmay Başkanı olarak görevlendirdi. Şehzade Osman Fuat yeni teşkil edilen komuta heyeti ile 2 Nisan 1918'de hareket ederek Viyana'ya gitti. Burada hazırlıklar tamamlandıktan sonra 9 Mayıs 1918'de Pola'ya gelindi. 11 Mayıs 1918'de buradan UC -73 denizaltısı ile hareket edildi. 17 Mayıs 1918'de Mısra'ta'ya varıldı. Şehzade Osman Fuat, Mısra'ta'ya geldiğinde Batı Cephesi Komutanlığında Fahri Livalık rütbesi ile Emekli Süvari Yarbayı İshak, Kurmay Başkanlığında da Yüzbaşı Neşet, Vali olarak ta Süleyman el-Baruni bulunuyordu⁷⁰.

Şehzade Osman Fuat, Trablusgarp'a geldiğinde; bölgedeki aşiret liderlerinin birbirleriyle, bazı aşiret liderlerinin de bir kısım Türk subayı ile husumeti vardı. Bölgede genel olarak yiyecek sıkıntısı çekilmekteydi. Şeyh İdris'in İngiliz ve İtalyan çıkarlarına hizmet eder şekilde uygulamaları; Bingazi halkı üzerinde nefret uyandırmıştı.

Şehzade Osman Fuat, Trablusgarp'a geldikten sonra, 31 Mayıs, 14 Haziran ve 4 Ağustos 1918 tarihlerinde Enver Paşa'ya bölgedeki durumu açıklayan mektuplar yazar. Bu mektuplarında; İstanbul'a gelmek isteyen Şeyh Ahmet'in ayrılmasında sakınca olmadığı, Şeyh İdris tarafından tehdit edilmesi nedeniyle, Şeyh Ahmet'e silah ve cephane yardımı yapılması gerektiği; Türk subaylarının her birinin başka bir şeyhe bağlandıkları, Şeyhlerin arası bozulduğunda, subayların da arasının bozulduğunu, bu durumda olanların değiştirilmesi gerektiği; Kurmay Yarbay A. Nafiz Bey'in bazı ileri gelenleri ön planda tuttuğu için tarafsızlığını kaybettiğini, belirtmektedir⁷¹.

Şehzade Osman Fuat'ı 18 Haziran 1918 tarihinde Vali Süleyman el Baruni, yanında ayan üyeleri olduğu halde saygılarını sunmak üzere Mısra'ta'ya gelerek ziyaret etti. Ertesi gün de düzenlenen bir törenle Padişahın 28 Mart 1918 tarihini taşıyan Fermanı okundu. Fermanda şöyle deniyordu:

“ İtalyan Harbinden beri düşmanlarımızın şiddetli hücumlarına karşı Allah'ın yardımıyla İslâmlık şanına layık surette direnerek İslâm Dininin ve kutsal vatanın korunması için, gösterdiğiniz dindarane celadet ve bu uğurda halisane her türlü zorluklara göğüs

⁷⁰ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 709, 716.

⁷¹ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 717. (Kurmay Yarbay A. Nafiz Gürman, Şehzade Osman Fuat'ın yazdıklarına iştirak etmemektedir. Türk subaylarının, senelerce buralarda yaptıklarını örnek göstererek, aksine Şeyhler arasındaki kavgada barıştırmacı ve birleştirici rol oynadıklarını söylemektedir. Şehzadeye bunları yazdırılanların etrafındaki bazı menfaat peşinde koşan kurnaz kimseler olarak belirtmektedir. Ayrıca, Şeyh Ahmet'in de Şehzadeye sokularak, onu etkisi altına almak istediğini ve Şehzade vasıtasıyla Batı'yı ele geçirmek düşüncesinde olduğunu, Şehzade'nin de tatl dillere kandığını açıklamaktadır. Böylece, çıkarıcı şeyhler ve özellikle Şeyh Ahmet'in yeni karargâhta görüş ayrılıkları çikarmaya başladıklarını belirtmektedir. Bkz. Age., s. 718.

gererek sebat ve hamiyetseverlikle yaptığımız çalışmalar pek büyük ve kıymetli olduğundan, size muhabbet ve teveccühüm daima yüksektir. Bu iyilik ve sevgimin delili olmak üzere gönderdiğim Ferik Nuri Paşa'ya karşı gösterilen iyi muamele ve tam itaat dahi başkaca beni hoşnut eylemiştir.

Nuri Paşa Kafkasya'daki İslâmlara memur edilip gönderildiği cihetle halkımızdaki eğilimlik ve teveccühâtı şahanemin delili olmak üzere bu kere de hanedanı saltanatımızın yüksek erkânından evladım Şeyhzade Osman Fuat Efendiyi memur edip gönderdim.

Bu Şeyhzade kesin vekilim olarak orada beni temsil ve ilerideki savaşlarımızda ve İslâmlığın yüksek çıkarlarını kazanmak için, yapılacak her türlü tedbirlerde adıma sizinle birlikte çalışacaktır.

Şimdiye kadar İslâm Halifeliği ve Osmanlı Sultanlığı hakkında gösterdiğiniz sadakat ve tam bir bağlılığı bundan sonra da gösterecek, Osman Fuat Efendi ile birlikte savaşlarda bulunarak İslam dininin mübarek bir katısı ve Osmanlı Ülkesinin bir parçası olarak Trablusgarp ve Bingazi ile bu il dolaylarının büyük bir cesaretle düşmandan temizlenmesine seve seve çaba göstereceğinizden eminim⁷²."

Şehzade Osman Fuat, 15 Temmuz 1918'de Başkomutanlıktan, Tunus'ta Fransızlara karşı yeniden alevlenen isyanın desteklenmesi için emir alır. Bunun üzerine Trablus ve çevresindeki birlikleri yakından görmek ve Tunus üzerinde yapılacakları kararlaştırmak için yaptığı gezi 25 Temmuz 1918'de başlar; 13 Eylül 1918'de sona erer. Bu geziden İtalyanlar kuşkuya düşerler ve tepki gösterirler. Uçak taarruzları ve bazı çıkış hareketleri yaparlar. Fakat başarılı olamazlar⁷³.

Şehzade Osman Fuat gezide olduğu sırada Şeyh Ahmet'te İstanbul Hükümeti'nin izni ile İstanbul'a hareket eder. 30 Ağustos 1918'de İstanbul'a varır ve törenle karşılanır. Enver Paşa tarafından Şeyh Ahmet, İngiliz işgaline girmemiş Arap topraklarında propaganda yapması için de düşünülmüştür. Müslüman Arapların gözünde büyütülmesi için de yeni Padişaha Eyüp Camii'nde kılıç kuşanma onuru Şeyh Ahmet'e verilmiştir⁷⁴.

Enver Paşa, Şehzade Osman Fuat'a 10 Ekim 1918 tarihinde son kez bir talimat gönderir. Bu talimatta, Şeyh Ahmet'in İstanbul'a geldiği ve en iyi şekilde karşılandığı; Şeyh İdris için de iyi şeyler söylenerek, kendisine silah ve cephane gönderildiği; Abdülkadir Bey'in de Sirt'e gönderildiği ve Doğu'da iş görebilecek kuvvet toplayarak Şeyh İdris ile iyi ilişkiler kurmaya çalışacağı; Abdülkadir Bey'e şimdilik 1500 Lira verildiği belirtilmekte ve Senusilerle meydana gelen ilişkilerin hangi safhaya geldiğinin bildirilmesi istenmektedir⁷⁵.

Şehzade Osman Fuat, Enver Paşa'nın talimatını almadan 24 Ekim 1918 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği şifrede rahatsızlığından dolayı gelecek denizaltı ile İstanbul'a dönmesine izin verilmesini istedi. Olaylar çabuk gelişti. İstan-

⁷² Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 719- 720.

⁷³ Age., s. 720- 722.

⁷⁴ Age., s. 721; Philip H. Stoddard, age., s. 84 -85.)

⁷⁵ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 724.

bul'da hükümet istifa etti. Enver Paşa Harbiye Nazırlığından çekildi. Müşir Ahmet İzzet Paşa hükümeti kuruldu. 31 Ekim 1918'de UC -73 Alman denizaltısı Mısırta'ya gelmesine rağmen, denizaltı komutanının Pola'ya dönmeyeceğini, tarafsız bir ülke olan İspanya'ya gideceğini bildirmesi üzerine Şehzade Osman Fuat'ın İstanbul'a dönmesi mümkün olmadı⁷⁶.

31 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, mütareke şartlarına göre Şehzade Osman Fuat ile Trablusgarp ve Bingazi'deki bütün Osmanlı subayları en yakın İtalyan makamlarına teslim olması gerekiyordu. Fakat Şehzade Osman Fuat ve Osmanlı subayları hemen teslim olmadılar. Trablusgarp'ta İtalyanlar karşısında söz sahibi olacak, bağımsızlığını savunacak bir hükümetin kurulması için başta Yarbay A. Nafiz Bey'in çabaları ile bir çalışma başlatıldı. Trablusgarp'ın ileri gelenleri bir araya getirilerek Meclis-i Mebusan açıldı. Anayasa yapıldı. Milli Hükümet kuruldu. Yeni kurulan Cumhuriyet idaresi İtalyanlara bildirildi. Fakat İtalyanlar tanımadı. Daha sonra İtalyanlara karşı mücadeleyi sürdürecektir milli ordu kuruldu⁷⁷.

Bu arada İtalyanlar, Şehzade Osman Fuat'a devamlı haber göndererek, Osmanlı subayları ile birlikte Alman ve Avusturyalı subayların da kendilerine teslim olmaları yönünde baskı yaptılar. Fakat Şehzade Osman Fuat hemen teslim olmayarak Trablusgarp'ta yeni kurulan hükümetin ve ordunun hazırlanması için zaman kazandı. İtalyanlar bu arada Osmanlı Hükümeti'ne de bu konuda baskı yaptıklarından, İstanbul'dan Şehzade Osman Fuat'a teslim olması için emirler geliyordu. Nihayet Şehzade Osman Fuat heyeti ile birlikte 8 Mart 1919 tarihinde Tunus'ta Dehibat şehrinde Fransızlara teslim oldu. Fransızlar, Mütareke şartlarına göre kendilerinin yerine İtalyanlara teslim olunması gerektiğinden; Şehzade Osman Fuat ve heyetini 24 Mart 1918 tarihinde Trablusgarp – Tunus sınırında Alvet el Gunna'da İtalyanlara teslim ettiler. İtalyanlar, Türk Heyetini 26 Haziran 1919'da Napoli yakınındaki Ischia adasına götürdüler. Heyet, 2 Ekim 1919'da Napoli'den, önce trenle Brendizi'ye ve ertesi gün de buradan vapurla Pire üzerinden, İstanbul'a hareket etti. 7 Ekim 1919'da İstanbul'a varıldı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun Üşi Antlaşmasıyla İtalyanlara kaptırıldığı bu topraklarda, 1914 yılında yeniden giriştiği hazin macerası, Şehzade Osman Fuat ve heyetinin böyle bir sonuçla İstanbul'a dönmesiyle sona erdi⁷⁸.

SONUÇ

Nuri Paşa'nın Mısır batı hududunun kuzeyinde yaptığı harekât (Şubat 1915 – Mart 1916) ile Şeyh Ahmet'in Güneyde Nil vahalarında yaptığı harekât (Şubat 1916 – Mayıs 1917) ve Darfur harekâtı bir seneden fazla bir zaman sonra sona

⁷⁶ Age., s. 724- 725.

⁷⁷ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 724- 725; Abun -Nasr, age.,s. 395.

⁷⁸ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 727- 728, 731- 734.

ermiştir. İngilizler söz konusu bölgelerde fazla kuvvet bulundurma pahasına ancak buraların kontrol ve güvenliğini sağlayabilmişlerdir.

İngilizler, teknolojik üstünlüklerini kullanarak (zırhlı otomobiller, uçak, deniz gücü, otomatik top, v.b.) Nuri Paşa ve Şeyh Ahmet kuvvetlerine karşı galip gelmişlerdir. Nuri Paşa ve Şeyh Ahmet bölgenin geniş arazisi ve bölge halkının kendilerini desteklemesi imkânlarını kullanarak küçük kuvvetlerle kendisinden daha büyük kuvvetlere karşı başarılı muharebeler vermişlerdir. İstanbul'dan zamanında ve yeterli silah, mühimmat, yiyecek ve malzeme gelmeyişi, mücadeleyi menfi yönde etkilemiştir. İkmalin büyük ölçüde denizaltılara dayandırılması da yeterli olmamıştır.

Bu mücadeleden İtalyanlar kazançlı çıkmıştır. Kıyı şeridinde bir kaç merkezde sıkışıp kalmalarına ve zor durumda olmalarına rağmen, Nuri Paşa'nın başlangıçta İngilizlere saldırması kendilerine bir yıl zaman kazandırmıştır. Nuri Paşa, kuvvetli olduğu 1915 yılında İtalyanlara taarruz etmeye başlasaydı, belki de Birinci Dünya Savaşı içinde İtalyanlar Trablusgarp'ı terk etmek zorunda kalacaklardı. Nuri Paşa'nın bu şekilde bir hareket tarzını uygulayamamasının nedeni, Almanların basıncıyla ve Enver Paşa'nın emriyle Mısır'a taarruz edilmesidir.

İngilizler, Nuri Paşa ve Şeyh Ahmet'e kesin darbe indirememişlerse de Mısır topraklarından uzaklaştırmışlardır. Ayrıca, Şeyh Ahmet'in nüfuzunu azaltmışlardır. Şeyh Ahmet'i ikinci plana iterek, Şeyh İdris'e yanaşmışlar ve onu Senusilerin gerçek lideri olarak tanımışlardır. Bunu fırsat bilen amcaoğlu Şeyh İdris'in isteğiyle İngiliz ve İtalyanlarla ayrı anlaşma imzalanmıştır.

Dr. Philip H. Stoddard, Afrika'daki savaşın sonucu ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“ Enver Paşa'nın ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önce İtalyanlara, sonra İngiliz ve Fransızlara karşı Kuzey Afrika'da verdiği mücadele gerçi sonuçsuz kalmıştır, ama azimli Osmanlı subaylarının komutasında, Almanların yardımıyla bir grup inançlı kişinin nasıl bir tehlike yaratabileceğini de göstermiştir. Ancak, bu mücadele, İngiltere ve Fransa için savaşın genelinde pek büyük bir endişe kaynağı olmamıştır, çünkü Mısır ve Tunus'a ciddi bir tehdit oluşturmamıştır. Birçok yazar, girişilen mücadelenin yararlı, son derece düşük maliyetli bir operasyon ve 1911 – 1918 döneminde türünün en başarılı örneği olduğunu kabul ederler. Örneğin, Batı Sahra'yı savunma harekâtı, İngiltere'nin 30.000'in üzerinde askerini (çoğu sömürgeli ve Mısırlıydı) bağladı. Öte yandan, sadece yaklaşık 300 ile 500 arasında Türk subayı ve askeri ile birkaç Alman bölgeye giderek faaliyette bulunmuştur. Bu da Osmanlı Devleti'nin buraya katkısının sayıca ne kadar küçük olduğunu göstermektedir. İtalya'da pek başarılı olmadı. Dünya Savaşı'na katıldığı süre boyunca Trablusgarp sahilinde 60.000 asker tuttu. İngilizlerin verdiği kayıplar gerçi önemsizdi, ama savaş koşulları bir hayli çetindi. İngiltere sadece 1916 yılına kadar bu harekât için 80 milyon sterlin harcamak zorunda kalmıştı. İtalya ve Fransa'nın yüklendiği maliyeti saymıyoruz. Operasyonun ilk evresi, daha sonraki Teşkilat-ı Mahsusa operasyonlarının prototipini oluşturuyordu ve Enver Paşa'nın kafasında şu düşünceyi yaratmıştı: « Bedevilerin Cihat'a gitmeye duyduk-

ları istek, Müslümanların yabancı saldırganlığına nefretiyle birleştirilir ve doğru yönlendirilirse, Osmanlı Devleti için Dünya Savaşı'nda bir güç kaynağı oluşturabilirdi.>> Olaylar bu düşünceyi haklı çıkardı⁷⁹."

Fransız harp tarihi yazarı Larşer, Osmanlı Devleti'nin Libya üzerindeki savaş amaçları ve buna erişilme derecesini kısaca şöyle ifade etmektedir: "Toplanan kuvvetler (organize edilen yerli güçler anlamında) Trablus'u, Berka'yı ve Libya'yı fethetme ve Mısır'ı istilaya, Tunus'u isyana tahrike ayrılmıştı. Türkler, harp maksatlarını, 1915 – 1916'da kısmen elde etmişlerdi⁸⁰."

Şeyh Ahmet'in yanında İngilizlere karşı savaşan Mısırlı Yüzbaşı Salih Başa Harb Kuzey Afrika'da 1911'den 1918'e sürdürülen operasyonları; " Yirminci Yüzyılda Arap – Türk işbirliğinin genellikle pek iç açıcı olmayan tarihinde en parlak sayfa" olarak açıklamaktadır. Keza bir İngiliz gözlemci de şöyle yazmıştır: " Bu, kimi yönlerden, düşmanlarımızın savaştaki en başarılı stratejik hareketiydi, çünkü bu son derece zararlı birkaç bin Arap bir yıldan uzun bir zaman başka yerlerde çok ihtiyaç duyulan 30.000 askeri bu bölgeye bağlamış, ayrıca çöl demiryollarına, çöl arabalarına, ulaşımına, vs. o kadar çok harcama yapmamıza neden olmuştur ki, bu harcamalar yüzünden, yeni nesil ömür boyu kişi başına 2 pens daha fazla gelir vergisi ödemek zorundadır⁸¹."

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı diğer cephelerde orduların başında general seviyesinde Türk veya Alman yüksek rütbeli kumandanlar bulunmaktaydı. İstanbul'a en uzak ve ulaşımı imkânı oldukça kısıtlı ve zor olan Trablusgarp Cephesi'nde ise Nuri Paşa genç yaşına ve küçük rütbesine (esas rütbesi yüzbaşı, sonra binbaşı) rağmen bütün Afrika Cephesi'nin (bunu içinde, Trablusgarp, Bingazi, Sudan, Fizan ve Tunus hududu vardır) askeri ve siyasi sorumluluğunu almıştı. Almanların menfaati doğrultusunda İstanbul'dan gönderilen yanlış emirlere rağmen Nuri Paşa, elindeki az sayıdaki kuvvetlerle ve kısıtlı ikmal imkânlarıyla; personel, silah, araç, gereç ve teknolojik imkânları fazla olan İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetlerine karşı kahramanca savaşmıştır. Bu orduları yenmese de karşısında büyük kuvvetleri tutarak, diğer cephelerin yükünü hafifletmiştir. Bölge halkına verdiği teşkilatçılık, askeri eğitim ve savaşma ruhu sayesinde buradan ayrıldıktan sonra da, bölge halkı mücadelesine devam etmiştir. Trablusgarp Cephesi'nde Nuri Paşa için söylenecek söz; teşkilatçı, cesur, kahraman ve mücadeleci bir liderliğe sahip olmasıdır.

⁷⁹ Philip H. Stoddard, *age.*, s. 85- 86.

⁸⁰ Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, s. 735.

⁸¹ Philip H. Stoddard, *age.*, s. 86.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

-Nuri Killigil'in Şahsi Dosyası

T.T.K. Kazım Orbay Arşivi

-KO B IV- 37; KO B. V- 138.

Kitaplar, Makaleler, Anılar ve Ansiklopediler

-ABUN-NASR, Jamil M., A History of The Maghrib In The Islamic Period, Cambridge University Press 1987.

-ANDERSON, Lisa, The State and Social Transformation in Tunisia and Libya, 1830 –1980, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989.

-ARMAOĞLU, Fahir, (Prof. Dr.), 20 Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914 -1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

-AYDEMİR, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt: III, İstanbul, 1970.

-BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

-Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Deniz Harekâtı, Cilt VIII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

-Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Vİncı Cilt, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı, 1914 – 1918, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1978

-Cemal Paşa (Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı),Hatıralar, Tamamlayan ve Tertipleyen: Behçet Cemal, Selek Yayınları, İstanbul, 1959.

-EL - ASKERİ, Cafer, İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli, (Hazırlayan: Necdet Fethi Safvet, Tercüme: Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

-GÖRGÜLÜ, İsmet, On Yıllık Harbin Kadrosu 1912 -1922 (Balkan - Birinci Dünya - İstiklal Harbi), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

-İslam Ansiklopedisi, Cilt 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

-KARAKÖSE, Nejdet, Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa “ Killigil” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,2010.

-KARASAPAN, Celâl Tevfik, (Büyükelçi), Libya Trablusgarp, Bingazi ve Fizan, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960.

-KURTCEPHE, İsrail (Doç. Dr.), Türk – İtalyan İlişkileri (1911 – 1916), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

-MACMUNN, George (Lieut. General Sir)– FALLS, Cyril, (Captain), History of The Great War – Military Operations Egypt and Palestine (From The Outbreak of War with Germany to June 1917), The Battery Press, Nashville - Tennessee, 1996. (Orjinal Basımı, Londra, 1928.)

-MASSEY, W. T. (Official Correspondent of London Newspapers with The Egyptian Expeditionary Force), The Desert Campaigns, (With Illustrations from Drawings by James McBey), (Official Artist with the Egyptian Expeditionary Force), The Knickerbocker Press, New York, 1918.

-Muzaffer, (E. Miralay), Büyük Harpte Mısır Seferi Çerçevesi İçerisinde Birinci Kanal Akını, 92 sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, Sayı: 33, Askerî Matbaa, İstanbul,1934.

-ÖZTUNA, Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074 -1990), Cilt 2, Kültür ve -Turizm Bakanlığı Yayınları, Öncü Basımevi, Ankara 2005.

SELÇUK, İlhan, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

-STODDARD, Philip H.,Teşkilât-ı Mahsusa, (Çev.: Tansel Demirel), Arba Yayınları İstanbul 1994.

-TANSU, Samih Nafiz, İki Devrin Perde Arkası (Anlatan: Emekli Süvari Albayı Hüsamettin Ertürk, Teşkilatı Mahsusa Başkanı), Ararat Yayınevi, İstanbul, 1969.

EK – 1

*Afrika Grupları Komutanı ve Kafkas İslâm Ordusu Komutanı Nuri Paşa
(Killigil) (Kordonlu ve işaretli olan)*

Şeyh Ahmet Senusi (Seyit Ahmet), Türk Mücahit Subaylarıyla Bir Arada

